

Jacek Dworzecki

Terroryzm jako zagrożenie współczesnego świata

Zeszyt Naukowy 5, 181-235

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Terroryzm jako zagrożenie współczesnego świata

Abstract: This article presents (in outline) the phenomenon of terrorism, which is currently one of the major problems of the contemporary world. This article focuses on definitional approach to this phenomenon, its historical background and a division of currents, the forms of terrorism. Were also presented - the organization of terrorist groups, the basic methods of the terrorists and their victims. Presented also the legal basis for the prevention, combating terrorism in Poland and the current level of terrorist threat present in our country.

Key words: Terrorism, national security, crisis, terrorist attack

Streszczenie: Artykuł przedstawia (w zarysie) zjawisko terroryzmu, stanowiącego aktualnie jeden z najpoważniejszych problemów współczesnego świata. W tekście omówiono definicyjne ujęcie tego zjawiska, jego rys historyczny oraz dokonano podziału na nurty, formy terroryzmu. Przedstawione zostały również – organizacja grup terrorystycznych, podstawowe metody działania terrorystów i ich ofiary. Zaprezentowano ponadto prawne podstawy przeciwdziałania, zwalczania zjawiska terroryzmu w Polsce oraz aktualny stopień zagrożenia terrorystycznego występujący w naszym kraju.

Słowa kluczowe: Terroryzm, bezpieczeństwo narodowe, sytuacja kryzysowa, zamach terrorystyczny

Wstęp

Terroryzm jest jednym z najważniejszych zagadnień współczesnego świata. Politolodzy, psychologowie, politycy, mass media, wszyscy czekają na następny krok Hamasu, Hezbollahu czy Al-Kaidy. Wydarzenia w Sta-

nach Zjednoczonych z 11 września 2001 r. spowodowały ożywioną dyskusję na temat terroryzmu, która toczy się na całym świecie bez wyjątków. Dzieje się tak, ponieważ zamachy na WTC pokazały, iż jest to problem globalny, a postrzeganie go, jako typowego zjawiska o zasięgu lokalnym lub regionalnym, byłoby w obecnych czasach nieakceptowanym uproszczeniem¹.

Terroryzm samobójczy przestał już być wewnętrznym, peryferyjnym problemem Izraela czy innych państw Azji lub Afryki. Dziś każdy może być ofiarą aktu terrorystycznego, który przestał uznawać granice, kontekst terytorialny i wiele innych kryteriów, dzięki którym był definiowany. Udowodnił tym samym, że w rzeczywistości obiektywne cechy (poza dwoma – nieobliczalnością skali przemocy i nieprzewidywalnością) nie istnieją. Ponadto terroryzm odsłonił jeszcze jedną bardzo ważną kwestię, a mianowicie ścisły związek z polityką.

Terroryzm jest pojęciem politycznym, a jego zasadniczą cechą jest to, że do realizacji swych celów, ugrupowanie terrorystyczne używa specyficznych środków, których nie byłoby w stanie użyć żadne inne ugrupowanie celowe. Dlatego każda organizacja terrorystyczna nie stosuje się do prawa międzynarodowego czy do prawa wewnętrznego danego kraju, tylko kieruje się swoim własnym kodeksem, specyficznym dla niej samej. Dlatego też, nie można bagatelizować terroryzmu definiując go, jako akty kryminalne, działania przestępcze. Jest on agresywnym politycznym działaniem, a grupy go stosujące mają swoje struktury, jasno określone cele oraz podstawy ideologiczne.

Pojęcie terroryzmu

Terroryzm to wyrażenie często używane niewłaściwie a jego konkretna definicja jest niemożliwa do zbudowania, ponieważ zawsze

¹ R. Stemplowski, *Transnarodowa harmonizacja bezpieczeństwa i rozwoju ograniczy transnarodowy terroryzm*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2001, t. 1, nr 3(3), s. 5.

pozostanie obszar, którego ona nie obejmie.

A. Machowski wskazuje, że „(...) konstrukcja etymologiczna słowa terroryzm wywodzi się z sanskrytu², w którym słowo *tras* oznaczało *drzeć*, a później w grece słowo *tereo* również posiadało takie samo znaczenie. Za czasów Imperium Rzymskiego funkcjonowało kilka jego postaci, mianowicie: *ters*, *tres*, *tersere*, *terrere* oraz *terror*. Ostatni etap ewolucji obowiązujący współcześnie w Europie, jak również na świecie, nastąpił dzięki francuskiemu słowu *terreur*, które oznacza *strach*, *gniew*, *przerażenie*”³. Z kolei A. Pawłowski reprezentuje pogląd, że „(...) nie należy odnosić zbyt dużej wagi do genealogii nazwy, gdyż najpierw powstają desygnaty nazw, a dopiero później same nazwy”⁴.

Wśród literatury dostępnej na polskim rynku doszukać się można, ponad 200 definicji terroryzmu. Różnią się one od siebie złożonością, stopniem nacisku na motywy (podłoża), cel czy też przedmiot ataku znajdujący się u podstaw działalności terrorystycznej⁵. B. Hoffman wskazuje, że „(...) przy definiowaniu terroryzmu do najczęściej powtarzanych zalicza się 22 różne kategorie słów występujących w 109 rozmaitych definicjach. Stosowanie przemocy i siły występuje w 83,5% definicji; aspekt polityczny czynu – 65%; wywoływanie strachu i terroru – 51%; groźba jako element zastraszenia – 47%; skutki i reakcje psychologiczne – 41,5%; rozróżnienie pojęcia; ofiara i cel działania – 37,5%; celowa, planowana, systematyczna akcja – 32%; metody zamachów, strategia i taktyka działania – 30,5%; nienormalność, konflikt z przyjętymi normami i regułami, brak humanitaryzmu w działaniu – 30%; wymuszenie, zniewolenie, powodowanie uległości – 28%; dążenie do osiągnięcia rozgłosu, reklamy – 21,5%; przypadkowość, bezosobowość, indyskry-

² Sanskryt – język literacki starożytnych, średniowiecznych i wczesnonowożytnych Indii. Należy do indoaryjskiej gałęzi indoirańskiej grupy rodziny języków indoeuropejskich. M. Mejer, *Sanskryt*, Warszawa 2004, ss. 208.

³ A. Machowski, *Zagrożenia bioterroryzmem. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym*, Mysłowice 2008, s. 12.

⁴ A. Pawłowski, *Terroryzm w Europie w XIX – XX w.*, Zielona Góra 1980, s. 9.

⁵ K. Jałoszyński, *Terroryzm czy terror kryminalny w Polsce?*, Warszawa 2001, s. 7.

minacja – 21%; ofiary wśród osób cywilnych, niewalczących, neutralnych – 17,5%; zastraszenie swoim działaniem – 17%; podkreślenie niewinności ofiar – 15,5%; sprawcy działają w zorganizowanej grupie, organizacji ruchu – 14%; demonstracja siły przed innymi – 13,5%; nieobliczalność, nieprzewidywalność, niespodziewany atak – 9%; konspiracyjny charakter działalności – 9%; powtarzalny, seryjny lub „reklamowy” charakter przemocy – 7%; kryminalny charakter zamachów – 6%; żądania stawiane stronom trzecim – 4%”⁶.

Do kategoryzacji terminu terroryzm, Departament Obrony Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej wykorzystuje definicję, która wskazuje że „(...) terroryzm to bezprawne użycie – bądź groźba użycia – siły czy przemocy wobec osoby lub mienia, by wymuszać lub zastraszać rządy czy społeczeństwa, często dla osiągnięcia celów politycznych, religijnych czy ideologicznych”⁷. W tej definicji samą groźbę terrorystyczną stawia się na równi z atakiem, a celem terrorystów mogą być całe społeczeństwa i rządy państw. W innym ujęciu „terroryzm to stosowanie gwałtu do osiągnięcia celów politycznych lub ekonomicznych w stosunkach międzynarodowych. Forma interwencji dokonywanej przemocą przez specjalne jednostki wojska lub Policji, albo przez organizacje terrorystyczne”⁸.

Federalne Biuro Śledcze (ang. Federal Bureau of Investigation – FBI) terroryzm definiuje jako „(...) bezprawne użycie siły lub przemocy wobec osób lub mienia, aby zastraszyć lub wyrzucić przymus na rząd, ludność cywilną albo części wyżej wymienionych, co zmierza do promocji celów politycznych lub społecznych”⁹. Liga Narodów wykorzystuje w swojej działalności definicję, która określa terroryzm, jako „(...) wszelkie działa-

⁶ B. Hoffman, *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 2001, s. 38.

⁷ K. Jałoszyński, *Terroryzm a wojsko*, „Zeszyty Naukowe AON” 2000, nr 2(39), s. 188.

⁸ J. E. Omańczyk, *Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ*, Warszawa 1974, s. 3509.

⁹ A. P. Schmid, G. F. Hindle, *After the War on Terror: Regional and Multilateral Perspectives on Counter-Terrorism Strategy*, London 2009, s. 151.

nie przestępcze skierowane przeciwko państwom, których celem jest wytworzenie stanu terroru w umysłach ludzi, grup osób lub społeczeństw”¹⁰.

Na szczycie NATO w Pradze (listopad 2002 r.)¹¹ przyjęto, że terroryzm to „(...) bezprawne lub groźne użycie siły lub przemocy przeciw osobom indywidualnym lub mieniu, zmierzające do zniewolenia lub zastraszenia rządów lub społeczeństw dla osiągnięcia celów politycznych, religijnych lub ideologicznych. Skalkulowane użycie przemocy lub groźby dla osiągnięcia celów natury politycznej, religijnej lub ideologicznej, za pomocą zastraszania, zniewolenia lub siania strachu. Terroryzm wiąże się z aktem przestępczym, który jest często symboliczny i którego zamiarem jest wpłynięcie na opinię publiczną”¹².

¹⁰ Źródło: Internet – <http://www.unic.un.org.pl/terroryzm/definicje.php> [uzyskano 05.03.2010].

¹¹ Państwa NATO w ramach współpracy w dziedzinie zwalczania terroryzmu międzynarodowego na całym obszarze objętym przez Radę Współpracy Północnoatlantyckiej i Partnerstwo dla Pokoju przyjęły partnerski plan działań przeciwko terroryzmowi (Partnership Action Plan Against Terrorism). Cele określone w planie skupiają się na konsultacjach politycznych, zapewnianiu interoperacyjności militarnej, planowaniu, zarządzaniu kryzysowym na wypadek ataku, zarządzaniu przestrzenią powietrzną i kosmiczną, kontrolach granicznych, współpracy w dziedzinie zbrojeń, zwalczaniu finansowania terroryzmu, zapobieganiu przemytowi broni oraz materiałów wybuchowych, nauce oraz kontroli zbrojeń i nieprolifracji. R. D. Asmus, *NATO – otwarcie drzwi* (tłum. C. Murawski, G. Siwek), Warszawa 2002, ss. 582.

Źródło: Internet <http://www.nato.int/docu/basic/txt/b021122e.htm> [06.03.2005]

¹² Na praskim szczycie NATO, przyjęto również interpretację terminów: Antyterroryzm – działanie defensywne, obronne, realizowane w celu zmniejszenia skutków działań terrorystycznych, realizowane zarówno w odniesieniu do ludzi, jak i mienia; obejmuje środki defensywne (szczególnie wywiad) używane w celu zmniejszenia podatności sił zbrojnych, osób i własności na atak terrorystyczny z użyciem ograniczonej reakcji i powstrzymywania przez siły zbrojne i instytucje cywilne. Kontrterroryzm – działania ofensywne podejmowane przez struktury cywilne i wojskowe danego państwa w celu obrony, zapobiegania lub odpowiedzi na akty terroryzmu. Działania tego typu realizowane są przez odpowiednio wyszkolone, wyposażone i wyspecjalizowane siły zdolne do zapobiegania, uprzedzenia lub rozdrobnienia incydentów terrorystycznych zarówno w kraju, jak i za granicą. W rozumieniu militarnej koncepcji obrony przed terroryzmem

Nieco wcześniej powstała europejska definicja terroryzmu, sformułowana w Decyzji Ramowej Rady Unii Europejskiej z dnia 13 czerwca 2002 r. o zwalczaniu terroryzmu, w której zapisano, że czynami terrorystycznymi są działania polegające na:

- ataku na życie osoby, mogącym spowodować śmierć;
- ataku na nietykalność osobistą osoby, porwaniu lub wzięciu zakładnika;
- spowodowaniu poważnych zniszczeń w stosunku do własności rządowej lub administracji państwowej, systemu transportowego, infrastruktury z włączeniem systemu informacyjnego, platformy wiertniczej umieszczonej na szelfie kontynentalnym, prywatnej bądź publicznej własności, co może zagrozić życiu ludzkiemu lub spowodować znaczne straty ekonomiczne;
- zajęciu statku powietrznego, statku bądź innego środka transportu publicznego albo transportu towarów;
- produkcji, posiadaniu, nabywaniu, transporcie, dostarczaniu albo użyciu broni, materiałów wybuchowych, materiałów jądrowych, broni chemicznej, biologicznej oraz prowadzeniu badań odnośnie ostatnich;
- uwalnianiu niebezpiecznych substancji, powodowaniu pożarów, powodzi bądź eksplozji, których skutkiem może być zagrożenie ludzkiego życia;
- zakłócaniu lub przerywaniu dostaw wody, energii elektrycznej oraz innych podstawowych zasobów naturalnych, czego skutkiem może być zagrożenie ludzkiego życia;
- groźbie popełnienia któregośkolwiek z wyżej wymienionych czynów;

(deklaracja szczytu praskiego) to przede wszystkim wsparcie państw na ich wyraźną prośbę, albowiem ochrona populacji i infrastruktury należy do obowiązków samego państwa. Zgodnie z koncepcją, najważniejszym zadaniem, jakie stoi przed państwami NATO, jest uniemożliwienie grupom terrorystycznym przebywania, trenowania, planowania i realizowania działań terrorystycznych. Ponadto uznano, że groźba ze strony ataków terrorystycznych jest dostatecznie poważna, aby podejmować przeciwdziałanie zarówno w stosunku do terrorystów, jak i osób wspierających ich w sposób i w chwili określonej przez Radę Północnoatlantycką. J. Kaczmarek, J. Skrzyp, *NATO*, Wrocław 2003, s. 281.

- poważnym zastraszeniu społeczeństwa;
- bezprawnym zmuszeniu rządu lub organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania podjęcia jakiegokolwiek działania;
- poważnym destabilizowaniu lub zniszczeniu podstawowych politycznych, konstytucyjnych, ekonomicznych lub społecznych struktur kraju lub organizacji oraz działania, których popełnienie wyrządzić może poważną szkodę krajowi lub organizacji międzynarodowej¹³.

A. P. Schmid postrzega terroryzm jako „(...) atak sił wywrotowych na niewinne jednostki, mający wywołać strach i zabić lub zranić ludzi, a przez to wymusić polityczne ustępstwa na osobie nie będącej bezpośrednią ofiarą zamachu lub na organizacji, do której nie należą zaatakowani”¹⁴. Z kolei W. Laqueur definiuje terroryzm, jako „(...) zbiór różnych form stosowania przemocy, umotywowanego politycznie, zwłaszcza przez rewolucyjne lub ekstremistyczne grupy lub pojedyncze osoby”¹⁵.

W polskich źródłach definicje terroryzmu można odnaleźć m.in. w *Encyklopedii Popularnej PWN* wskazującą, że jest to „(...) stosowanie przemocy, gwałtu, okrucieństwa w celu zastraszenia, zniszczenia przeciwnika”¹⁶. Z kolei w *Nowej Encyklopedii Powszechnej PWN* zjawisko terroryzmu zostało scharakteryzowane jako „(...) różnie umotywowane ideologicznie, planowane i zorganizowane działania pojedynczych osób lub grup, skutkujące naruszeniem istniejącego porządku prawnego, podjęte w celu wymuszenia od władz państwowych i społeczeństwa określonych zachowań, często naruszające dobra osób postronnych. Działania te są realizowane z całą bezwzględnością, za pomocą różnych środków (naciski psychiczne, przemoc fizyczna, użycie broni i ładunków wybuchowych),

¹³ Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej z dnia 13.06.2002 r. art. 1 (2002/475/JHA).

¹⁴ A. P. Schmid, *Handbook of Terrorism Research*, London 2009, passim.

¹⁵ W. Laqueur, *Terrorismus – Wurzel und Wirkungen*, [w:] *Meyers Enzyklopaedisches Lexikon* – t. 23, (red.) W. Betz, W. Laqueur, F. Rapps, Mannheim 1978, s. 343–346.

¹⁶ *Encyklopedia Popularna PWN*, Warszawa 1993, s. 864.

w warunkach specjalnie nadanego im rozgłosu i celowo wytworzonego w społeczeństwie lęku”¹⁷. W *Leksykonie Historii XX wieku*, pojęcie terroryzmu jest przedstawione jako „(...) metoda walki politycznej polegająca na używaniu przemocy wobec poszczególnych jednostek lub grup ludzi”¹⁸. Terroryzm, według innej definicji, to „(...) celowe i świadome stosowanie przemocy wobec organów władzy i administracji państwowej oraz instytucji społecznych lub określonych osób (reprezentujących określoną grupę etniczną, narodowościową lub też wyznających jakiś pogląd ideowy lub polityczny, jak również wobec głów państw i przedstawicieli sfery finansowej), ukierunkowane na wywołanie określonego zachowania (instytucji lub osób) bądź zastraszenia (decydentów, społeczności)”¹⁹.

Swoje definicje opracowali również polscy eksperci. A. Pawłowski pod pojęciem terroryzmu rozumie „(...) stosowanie gwałtu przez jednostki lub grupy osób, w celu wywarcia wpływu zarówno na rząd i opinie publiczną, jak i na grupy osób i poszczególne osoby”²⁰. Według T. Hanauska, terroryzm to „(...) zaplanowana, zorganizowana i zazwyczaj uzasadniona ideologicznie, a w każdym razie posiadająca polityczne podłoże motywacyjne działalność osób lub grup, mająca na celu wymuszenie od władz państwowych, społeczeństwa lub poszczególnych osób określonych świadczeń, zachowań czy postaw, a realizowana w przestępczych formach obliczonych na wywołanie szerokiego, maksymalnie zastraszającego rozgłosu w opinii publicznej oraz z reguły polegająca na zastosowaniu środków fizycznych, które naruszają dobra osób postronnych, tj. takich, które nie dały wyrazu swemu negatywnemu nastawieniu do aktu terrorystycznego, jego celu lub uzasadnienia, ani nawet do określonej ideologii czy zapatry-

¹⁷ *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 5, Warszawa 1997, s. 800.

¹⁸ B. Bankowicz, M. Bankowicz, A. Dudek, *Leksykon Historii XX wieku*, Kraków 1996, s. 47.

¹⁹ D. Woźniak, *Koncepcja organizacji systemu antyterrorystycznego w Polsce oraz propozycje rozwiązań*, [w:] *Przestępczość zorganizowana. Świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, (red.) E. W. Pływaczewski, Kraków 2005, s. 753.

²⁰ A. Pawłowski, *op. cit.*, passim.

wań”²¹. S. Pikulski pisze: „(...) terroryzm jest to działalność przestępcza na tle politycznym zorganizowanych grup przestępczych o charakterze antypaństwowym. Podejmowane przez te ugrupowania akty terrorystyczne zmierzają do wymuszenia określonych następstw (...). Ugrupowania te osiągają swój cel poprzez wywołanie strachu i paniki w opinii publicznej, a służy temu np. podkładanie bomb w miejscach publicznych czy zamachy na życie znanych osób życia publicznego”²².

S. Zalewski wskazuje, że „(...) terroryzm w istocie jest stałą, towarzyszącą ludzkości od wieków, formą walki politycznej, jej narzędziem, środkiem osiągnięcia efektów”²³. Ww. autor traktuje terroryzm jako zagrożenie bezpieczeństwa narodowego, które przybiera postać hasła-klucza co tłumaczyć ma istotę zabiegów w obszarze bezpieczeństwa państwa.

B. Hołyst rozróżnia pojęcie terroru politycznego, który definiuje „(...) jako używanie środków przymusu przez panującą władzę polityczną w celu zastraszenia przeciwników politycznych, ich eliminacji czy utrzymania tą metodą władzy (terror państwowy, dyktatura)” od terroryzmu postrzeganego jako „(...) stosowanie środków przemocy i zastraszania w walce z aktualną władzą polityczną, strukturą społeczną czy systemem politycznym w celu jego obalenia i dokonania zmiany”²⁴. Ww. autor wskazuje, że celem ugrupowań terrorystycznych, połączonych najczęściej ścisłymi więzami etnicznymi, religijnymi, narodowymi lub społecznymi, jest walka z władzą czy systemem, który jest postrzegany jako wrogi, obcy, opresyjny, stojący na drodze realizacji narodowych aspiracji. Metodą tej walki jest bezwzględne używanie przemocy dla zasiania strachu (terroru) i wymuszenia tą drogą pożądaney zmiany.

²¹ *Organizacyjne i prawne aspekty działań antyterrorystycznych*, (red.) G. Kędzierska, Szczytno 2002, s. 8.

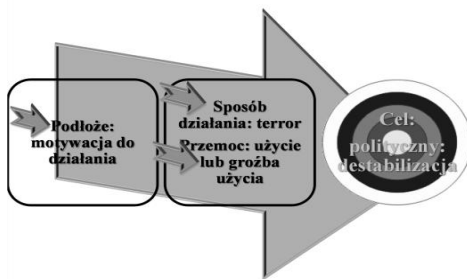
²² S. Pikulski, *Prawne środki zwalczania terroryzmu*, Olsztyn 2000, s. 13.

²³ S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne państwa. Studium funkcjonalności instytucji*, Siedlce 2010, s. 210.

²⁴ B. Hołyst, *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2009, s. 2083.

Odnosząc się do uprzednio zaprezentowanego stanowiska B. Hoffmana w kwestii definiowania terroryzmu należy wskazać, że K. Jałoszyński w oparciu o najczęściej pojawiające się determinanty określające to zjawisko (tj. przemoc i siłę, czynnik polityczny podłoża działania, wywoływanie strachu) reprezentuje pogląd, iż „(...) przemoc i siła stanowią niejako warunek niezbędny i podstawowy, aby można było mówić o zbrodniczym działaniu przestępczym, a terroryzm należy kategoryzować uwzględniając drugą przesłankę, jaką jest wymiar polityczny skutków jego działania”²⁵. Kryterium to pozwoli na uniknięcie niewłaściwej interpretacji każdego ataku (czynu bezprawnego) przeprowadzonego w podobny sposób do tego, jaki wykorzystują w swoich działaniach członkowie grup, organizacji terrorystycznych. Ww. autor wskazuje, że takie podejście umożliwi wyodrębnienie najistotniejszych elementów, które będą stanowiły centralną konstrukcję definicji terroryzmu, aby dane działanie można było określić mianem terrorystycznego.

Ryc. 1. Elementy definicji terroryzmu wg K. Jałoszyńskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie K. Jałoszyński, *Współczesny wymiar antyterroryzmu*, Warszawa 2008, s. 36.

²⁵ K. Jałoszyński, *Współczesny wymiar antyterroryzmu...*, s. 36.

Rys historyczny zjawiska terroryzmu

Zjawisko terroryzmu (w niezwykle ubogiej interpretacji oraz pod inną nazwą) zostało zidentyfikowane już w czasach antycznej Grecji. Zabójca „tyrana” w starożytnej Grecji cieszył się mianem bohatera. Wtedy też Platon, Arystoteles i inni współcześni tym czasom rozważali, pisali o czynach, które dzisiaj postrzegalibyśmy jako nacechowane proweniencją o charakterze terrorystycznym. Ci starożytni filozofowie, rządy „tyranów” nazywali przestępstwami, a ich zabójstwo uznawali za usprawiedliwione. Filozof rzymski Seneka Młodszy wprost stwierdził, że „(...) dla bogów nie ma miłszej ofiary, niż krew tyrana”²⁶. W literaturze przedmiotu można znaleźć także informacje, że po metody terrorystyczne sięgali również żydowscy sykariusze i zeloci. W I wieku po Chrystusie, ci radykałowie walczyli o uwolnienie Palestyny spod rzymskiego panowania. Wykorzystując okazje w postaci ulicznych zgromadzeń, wieców mieszały się ze świętującymi ludźmi, jednym pchnięciem sztyletu z tyłu mordowali przeciwników i wtapiali się w tłum.

Około 1090 r. powstało w Persji tajne stowarzyszenie, któremu przewodził Hassan Ben Sabah (zwany starcem z gór). Jego członkowie odurzeni haszyszem, dopuszczali się zabójstw rycerzy krzyżowców w Ziemi Świętej. O sile ich legendy świadczy fakt, że współczesne określenie zabójstwa w wielu językach wywodzi się od nazwy tej sekty, która brzmiała – assasyni²⁷. Słowa „terroryzm” i „terror” upowszechniły się w okresie Wielkiej Rewolucji Francuskiej, gdy w latach 1793–94 Komitet Ocalenia Publicznego, Trybunał Rewolucyjny, komitety rewolucyjne i ich agenci zastosowały na wielką skalę brutalne represje przeciwko faktycznym oraz wyimaginowanym wrogom rewolucji. Tak powstało pojęcie Wielkiego Terroru (*Regime de la Terreur*), stanowiące synonim

²⁶ Lucius Annaeus Seneca Minor (ur. ok. 4 p.n.e. w Kordobie/Hiszpania, zm. 65 r. n.e.). T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, Wrocław 1998, s. 29.

²⁷ J. Wasserman, *Templariusze i asasyni. Dwa tajemne zakony – chrześcijańskich templariuszy i muzułmańskich asasynów*, Warszawa 2007, s. 67 i n. Nazwa „asasyn” pochodzi od słowa *haszszaszini* oznaczającego wojownika palącego haszysz.

rządów Maksymiliana Robespierre'a. Historycy szacują, że w tym okresie zginęło we Francji około 40 tys. osób. Ofiary tego „terroru jakobinów” były publicznie gilotynowane²⁸, „więźniów rewolucji” bezceremonialnie mordowano po błyskawicznych procesach, podczas których oskarżeni nie mieli prawa do obrony. Żniwo rewolucyjnych zmian było o wiele większe, ponieważ represjom poddano około 300 tys. przetrzymywanych w więzieniach. W niektórych rejonach Francji krwawe egzekucje i ludobójcze metody pacyfikacji stosowane były bez żadnych postanowień sądowych, a wyrocznią stawali się przedstawiciele Komitetu Ocalenia Publicznego wysyłani na prowincje w celu zaprowadzenia „rewolucyjnego porządku”. Rewolucyjny terror skończył się obaleniem dyktatury jakobinów, którzy podzielili los swoich ofiar.

W drugiej połowie XIX wieku doktryna i ruch anarchizmu stały się punktem wyjścia działalności terrorystycznej. Anarchizm²⁹ był zbiorem rozmaitych doktryn, które opierały się na przekonaniu, że zło tkwi w instytucjach życia politycznego i gospodarczego. Celem anarchistów była więc walka z przymusem politycznym – z państwem, przymusem ekonomicznym – kapitałem oraz z przymusem moralnym – religią, kościołem. Wartością najwyższą dla anarchistów była natomiast indywidualna wolność każdego człowieka, a ostatecznym celem walki – stworzenie społeczeństwa nie używającego siły i przymusu, w którym wszyscy ludzie będą równi, w którym nie będzie żadnego rządu, a stabilność osiągnie się poprzez porozumienie między różnymi grupami (komunami) terytorialnymi i zawodowymi. Dla wielu ugrupowań anarchistycznych bunt, walka zbrojna i dokonywanie zamachów miały być sposobem propagowania swych idei,

²⁸ „Czarna wdowa” – czyli gilotyna, maszyna do ścinania ludzkich głów będąca „wynalazkiem” Josepha Guillotina, była jednym z wielu kompozytów tego zorganizowanego i systematycznego działania, którego celem i usprawiedliwieniem (w opinii współczesnych) było stworzenie nowego, lepszego społeczeństwa, zaprowadzenie sprawiedliwości, wolności równości i braterstwa, przy czym owa wolność nie dotyczyła wrogów. T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 15.

²⁹ *Anarchos* (gr.) – pozbawiony władcy.

dla wielu z nich przemoc stała się celem samym w sobie.

Właśnie ten okres można wskazać, jako „złoty wiek” terroryzmu nowożytnych czasów. W tym okresie dziejów gwałtownie postępowała technicyzacja życia, rozwijał się przemysł i powstawały wielkie skupiska robotników, pracujących i wegetujących w nieludzkich warunkach (praca przez 12–14 godzin na dobę, brak urlopów, nędzne wynagrodzenie, brak jakiegokolwiek ochrony socjalnej i prawnej). Na tle ostentacyjnego przepychu i luksusu w jakim pławili się bogacze, posiadający infrastrukturę przemysłową (fabryki, huty, kopalnie itp.) czy majątki ziemskie, wobec powszechnego głodu i biedy pośród niższych warstw społecznych wybuchały protesty, które były bezwzględnie tłumione przez rządzących monarchów (demonstracje kończyły się setkami ofiar). Ta ówczesna sytuacja społeczna stanowiła pierwsze źródło terroryzmu. Drugim źródłem, z którego „czerpał energię” terroryzm, była dyskryminacja narodów podbitych przez imperia i dążących do emancypacji (m.in. Austro-Węgry, Rosja, Turcja, Hiszpania). Terroryzm został uznany za podstawową metodę walki o postęp społeczny i wyzwolenie narodowe przez ugrupowania anarchistyczne (szczególnie w Hiszpanii, Rosji i Włoszech) oraz wiele ruchów socjalistycznych i narodowych. Od 1880 r. do wybuchu I wojny światowej (1914 r.) nie było roku bez zamachów na władców, ministrów i innych przedstawicieli organów władz państwowych ówczesnego świata oraz szczególnie zniechęconych fabrykantów. Ofiary zamachów trzeba liczyć setkami. I tak w 1881 r. ginie w zamachu car rosyjski Aleksander II³⁰, w 1884 r., prezydent Francji M. Coarnot, w 1897 r. cesarzowa austriacka Elżbieta i premier Hiszpanii C. de Castillo, w 1900 r. – król włoski Humbert I oraz król Portugalii Karol I z synem, w 1901 r. prezydent USA W. McKinley, w 1904 r.

³⁰ Został zamordowany przez organizację o nazwie *Narodna Wola*, założoną w 1878 r. Jej członkowie sami określali się jako terroryści i żywili przekonanie, że idee rodzą się z czynów, a nie odwrotnie, że oddziaływanie przemocy ma moc dydaktyczną. Realizowali oni program – *Propaganda przez działanie, ale ani jedna kropla niepotrzebnej krwi*. W 1883 r. organizacja przestała istnieć. N. V. Riasanovsky, M. D. Steinberg, *Historia Rosji* (tłum. T. Tesznar, A. Bernarczyk), Kraków 2009, s. 810.

premier Rosji P. Stołypin, wreszcie w 1914 r. – następca tronu Austro-Węgier Franciszek Ferdynand i jego żona Zofia (posłużyło to jako pretekst do rozpoczęcia działań wojennych – I wojna światowa).

Zjawisko terroryzmu nie było obce również w okresie dwudziestolecia międzywojennego (1918-1939). W tym czasie zginęli w zamachach m.in. Premier Irlandii M. Collins, król Jugosławii Aleksander i minister spraw zagranicznych Francji I. Barthou. W Polsce tego okresu również można się doszukać w niektórych zbrodniczych działaniach znamion terroryzmu, zwłaszcza w zamordowaniu pierwszego Prezydenta II RP – G. Narutowicza (1922)³¹.

Po II wojnie światowej mamy do czynienia z terroryzmem bez przerwy, ze szczególnym nasileniem tego zjawiska od połowy lat 60. XX wieku. W tym czasie słowo „terroryzm” zaczęto kojarzyć przede wszystkim z ugrupowaniami toczącymi rewolucyjną walkę przeciwko panowaniu Europejczyków w krajach Azji, Afryki i Bliskiego Wschodu. Izrael, Kenia, Cypr i Algieria, zawdzięczają częściowo swą niepodległość nacjonalistycznym ruchom politycznym, które sięgnęły po metody terrorystyczne przeciwko władzom kolonialnym. Trzecia fala terroryzmu powstała w Palestynie, gdzie zwalczające się strony (Arabowie i Żydzi) sięgnęły po terror jako metodę rozwiązania konfliktu. Żydowska organizacja *Hagana* (Obrona) miała bronić osadników żydowskich przed atakami arabskimi. Później przejęła ona funkcje ofensywnej armii, a oprócz niej powstały ugrupowania terrorystyczne. Z szeregów ugrupowań terrorystycznych rekrutowała się kadra powstałej później armii izraelskiej. Palestyńczycy natomiast kontynuowali walkę terrorystyczną aż do momentu powstania Autonomii Palestyńskiej, kiedy to dotychczasowi terroryści zobowiązani zostali do dbania o zapewnienie ładu na terenach oddanych ugrupowaniu J. Arafata. Terroryzm palestyński już od początku lat 70. XX wieku przybrał wymiar terroryzmu międzynarodowego, którego areną stał się cały świat, a terroryści zaatakować mogli dowolny cel w dowolnym miejscu (np. masakrując izra-

³¹ A. Czubiński, *Historia Polski w XX wieku*, Poznań 2005, s. 150–151.

elskich sportowców na Igrzyskach Olimpijskich w 1972 r. w Monachium)³².

Jak wskazuje T. Aleksandrowicz „(...) w latach 80. XX wieku postrzegano ruchy terrorystyczne jako *proxy warfare* (zastępcze działania wojenne) czy *low intensity conflicts* (konflikt o niskim natężeniu). Według tych koncepcji, każde ugrupowanie terrorystyczne miało swoich mocodawców albo na Kremlu, albo w Białym Domu. Świat był postrzegany jako bipolarny i przez paradygmat zimnej wojny”³³.

Początek lat 90. XX wieku to czas wielkich zmian politycznych w Europie, mających konsekwencje dla całego świata. Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i upadek „demokracji ludowej” w państwach stanowiących jego strefę wpływów (m.in. Polsce, Czechosłowacji, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Rumuni czy na Węgrzech) sprawił, że aktywność wielu ugrupowań terrorystycznych (szczególnie o zabarwieniu lewackim) zamarła. Jednak w miejsce terroryzmu rewolucyjnego o inspiracji komunistycznej pojawił się terroryzm islamski zapoczątkowany rewolucją irańską w 1979 r.

R. Borkowski stoi na stanowisku, że „(...) ostatnie lata XX wieku cechuje pojawienie się zupełnie nowych i groźnych zjawisk. Do metod terroryzmu i zamachów terrorystycznych sięgają niektóre sekty i ruchy kultowe o zabarwieniu millenarystycznym³⁴. Zaczęły się pojawiać akty terroru, których etiologia wywodziła się z ruchów alternatywnych, kontestacyjnych i anarchistycznych w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Zamachy terrorystyczne popełniano w imię np. osiągnięcia celów ekologicznych, w imię sprzeciwu wykonywania aborcji, zaczęły powstawać pojęcia typu narkoterroryzm i terroryzm kryminalny.

Bezprecedensowym wstrząsem dla współczesnego porządku były zamachy z 11 września 2001 r. w Nowym Yorku i Washingtonie, które

³² A. Bukowska, *Palestyńczycy. Ich życie i walka*, Warszawa 1978, s. 307–309.

³³ T. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 17.

³⁴ R. Borkowski, *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*, Toruń 2006, s. 312.

zmusiły polityków oraz badaczy społeczeństw i kultur do weryfikacji myślenia o specyfice współczesnego świata. Rozpoczęła się zagorzała dyskusja nad przyszłością istniejącego porządku polityczno-ekonomicznego i nad sposobami obrony przed wszelkiego rodzaju fundamentalizmami prowadzącymi do terroryzmu³⁵. Terroryzm nie jest dziełem czasów dzisiejszych, ale wydarzenia z 11 września znacznie przekroczyły skalę tego zjawiska i zmusiły świat do uświadomienia sobie współczesnych, niespotykanych dotąd zagrożeń³⁶.

Po atakach 11 września Europa aktywnie wsparła Stany Zjednoczone, szczególnie państwa członkowskie NATO zaoferowały daleko idącą pomoc. Na „starym kontynencie” panowało przekonanie, mniej lub bardziej wyraźnie wyrażane przez europejskich polityków, że Europa nie stanie się celem islamskiego ataku. Były ku temu przesłanki: państwa europejskie w odmienny sposób niż Stany Zjednoczone realizują swoją politykę zagraniczną, są dzięki temu inaczej postrzegane w świecie. Ponadto Europa jest miejscem życia wielomilionowej rzeszy muzułmanów, którzy są od dziesięcioleci częścią poszczególnych europejskich społeczności. W ocenie zagrożenia zamachem brano pod uwagę fakt, że skrajne muzułmańskie organizacje, prowadzące aktywną działalność propagandową, rekrutacyjną i – co najważniejsze – gromadzące fundusze w Europie, nie są zainteresowane przeprowadzeniem zamachu. Zwróciłyby to uwagę opinii publicznej, wywołało wzmożone działania służb bezpieczeństwa³⁷. Jak mylnie to były kalkulacje, pokazały m.in. zamachy terrorystyczne z 11 marca 2004 r. w Madrycie czy 7 lipca 2005 r. w Londynie.

Ta nowa „jakość” działań terrorystycznych wykazuje cechy tak specyficzne i odgrywa na tyle znaczącą rolę we współczesnych stosunkach

³⁵ C. Skuza, *Terroryzm w opiniach społeczeństw*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, (red.) K. Kowalczyk, W. Wróblewski, Toruń 2006, s. 83.

³⁶ A. Witkowska, *Media w globalnym świecie*, „Alma Mater”, s. 1, Źródło: Internet <http://www3.uj.edu/alma/alma/45/01/16.html> [uzyskano 10.07.2007 r.].

³⁷ M. Narojek, *Unia Europejska wobec terroryzmu po zamachach w Madrycie – wybrane aspekty*, [w:] *Polityczne aspekty zwalczania terroryzmu*, (red.) K. Liedl, J. Marszałek-Kawa, Sz. Wudarski, Toruń 2006, s. 53–54.

międzynarodowych, iż powszechnie uznano ją za przejaw *nowego terroryzmu*³⁸. Termin *nowy terroryzm* został wprowadzony jeszcze w 1986 r. przez badaczy z Institute for the Study of Conflict, którzy w jednym ze swoich opracowań wskazywali na sięgające po działania terrorystyczne ruchy religijne, stwierdzając przy tym, iż motywacja religijna nadaje nowy wymiar zagrożeniom terrorystycznym³⁹. Sama koncepcja *nowego terroryzmu* została jednak wypracowana dopiero na przełomie stuleci, w znacznej mierze w rezultacie badań prowadzonych w ramach RAND Corporation⁴⁰.

Ponadto eksperci ds. zwalczania terroryzmu obawiają się tzw. *superterroryzmu*, czyli ataków przy użyciu środków masowego rażenia (broń jądrowa, chemiczna lub biologiczna) lub środków elektronicznych (paraliż ważnych sieci i systemów).

Nurty, formy terroryzmu (podział)

Współczesne działania terrorystyczne sprowadzają się do brutalnego i bezwzględnego traktowania swoich ofiar. Występują klasyczne formy zamachów, takie jak: morderstwo, podkładanie materiałów wybuchowych o dużej sile rażenia, porwania samolotów, podpalenia, zamachy (na małą skalę) z użyciem broni chemicznej lub biologicznej. Ma to na celu wywołanie paniki, wprowadzenie społecznego niepokoju i poczucia bezradności. Strach staje się sprzymierzeńcem terrorysty, formą walki psychologicznej

³⁸ A. Podolski, *Stary i nowy terroryzm*, Źródło: Internet <http://www.goscnidzielny.pl/Archiwum/nr37/11> [04.09.2008].

³⁹ *The New Terrorism*, (Red.) W. GUTERIDGE, London 1986, passim.

⁴⁰ RAND (ang. RESEARCH AND DEVELOPMENT) Corporation – amerykańska organizacja badawcza typu non-profit, pierwotnie sformowana dla potrzeb Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Została założona 14.05.1948 r. w Santa Monica w Kalifornii, na bazie rozpoczętego w końcu 1945 r. roku wojskowego Projektu RAND (pierwszy raport RAND-u ukazał się już w 1946 r.). Aktualnie organizacja ta pracuje dla instytucji rządowych i komercyjnych. RAND prowadzi badania na tak różnych polach jak obronność i terroryzm, stosunki międzynarodowe, edukacja czy zdrowie publiczne. A. Abella, *Soldiers of Reason: The RAND Corporation and the Rise of the American Empire*, Wilmington 2008, s. 400.

obejmując swoim zasięgiem szerokie grono odbiorców⁴¹. Do osiągnięcia wielkich celów nie muszą być zastosowane specjalistyczne środki. Mała grupa ludzi jest w stanie spowodować ogromną dezorganizację komórki, wobec której zamach został przeprowadzony powodując poddanie się i realizację wysuwanych żądań. Grupy terrorystyczne wykorzystują strach, aby osiągnąć efekt np. w postaci zapłacenia okupu czy uwolnienia więźniów⁴². Żądania, które nie zostaną spełnione kończą się najczęściej śmiercią zakładnika, albo wysadzeniem bomby podłożonej pod budynkiem użyteczności publicznej. Stworzenie dramatycznej sytuacji zakładników poprzedzone nagraniami video z przemowami, płaczem i lamentem, wywołują natychmiastowa presję opinii społecznej i zmuszają decydentów do podjęcia rozmów z terrorystami w kwestii realizacji ich żądań.

Bardzo często zdarza się, że terroryści usiłują za wszelką cenę zwrócić na siebie uwagę opinii publicznej, pokazując tym samym swoje zorganizowanie i siłę. Zazwyczaj reguła jest jedna. Im grupa słabsza, niemająca pogłosu medialnego, tym bardziej możemy spodziewać się po niej szokujących aktów przemocy. Śmierć zakładników może mieć niewiele wspólnego z wysuniętymi żądaniami, ale sam fakt i pokazanie ich tragicznej sytuacji powoduje zainteresowanie mediów. Publiczna detonacja ładunku wybuchowego, która nie powoduje ofiar nie koniecznie musi być chybiona,

⁴¹ P. Piątkowski, *Terroryzm. Nowe wyzwanie dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 5–6.

⁴² W tym pierwszym przypadku możemy mówić o tzw. terrorze kryminalnym. Mianem tym zwykło się określać działania o charakterze kryminalnym, które wiążą się z zastraszaniem pokrzywdzonych lub pewnych grup społecznych przez zorganizowane grupy przestępcze lub przestępców doraźnie współpracujących. Ich celem jest przede wszystkim zysk czerpany głównie z handlu narkotykami, nierządu, wymuszeń, rozbojów, oszustw finansowych oraz obrotu nielegalną bronią i substancjami radioaktywnymi. Podobnie jak to jest w przypadku terroryzmu, terror kryminalny prowadzi do podważenia autorytetu państwa, osłabienia jego struktur i skuteczności działania poprzez pozbawianie państwa dochodów, korumpowanie urzędników, zastraszanie i wyroki śmierci na funkcjonariuszy służb porządku publicznego, sędziów i prokuratorów. W. Mądrzejowski, *Przestępczość zorganizowana. System zwalczania*, Warszawa 2008, s. 78–83.

a nierzadko jest celowym zabiegiem mającym unaocznic możliwości danej grupy.

Działania terrorystyczne mogą służyć skompromitowaniu danego rządu. W przeszłości takie działania były skierowane w stronę funkcjonariuszy służb bezpieczeństwa i innym siłowym instytucjom, udowadniając ich nieudolność w prowadzonych represjach ludności. Prowokowały władzę do podejmowania zdecydowanych kroków w stosunku do ludności, a porwania znanych polityków udowadniały brak skuteczności poszczególnych członków gabinetu lub rządu. W ten sposób rząd danego państwa może stracić poparcie społeczeństwa, które w konsekwencji doprowadzi do jego upadku. Akt terroru może być karą za sprzeciwienie się organizacji lub zdradę. Za zdradę, można uważać pracę we wrogich terrorystom instytucjach, przyjęcie wizy wrogiego państwa lub wstąpienie do innej organizacji. Wojna terrorystyczna stała się w XXI wieku strategiczną bronią w walce o tzw. wyższe wartości, cenniejsze od życia niewinnych ludzi i ludzkiej godności. Paradoksalnie, jest to także wynik końca zimnej wojny i rozpadu Układu Warszawskiego. Bałkany, Kaukaz, południowa Azja i środkowa Afryka – są dzisiaj znacznie bliżej Polski niż kiedykolwiek w naszej historii. Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich przyczynił się też do dynamicznego rozwoju terroryzmu wynikającego z fanatyzmu religijnego. Jeszcze w latach 70. XX wieku niemal wszystkie grupy terrorystyczne cechował laicki światopogląd (najczęściej były to różne odłamy marksizmu), podczas gdy obecnie, co najmniej 30% z nich motywuje swoje działania przekonaniem religijnym. Przekonanie zamachowca, że jest narzędziem w ręku Boga, pozwala terrorystom nie tylko usprawiedliwić bezwzględność i okrucieństwo dokonywanego czynu, ale i wyzwolić w nim gotowość do poświęcenia własnego życia dla wypełnienia szczytnej misji⁴³.

⁴³ D. K. Gupta *Who Are the Terrorists?*, [w:] *The Roots of Terrorism Set*, 6-Volumes, (red.) L. Weinberg, W. L. Eubank, Londyn 2006, *passim*.

Podział rozległego zjawiska jakim jest terroryzm nie jest jednolity, a każdy podejmujący się tego zadania autor przyjmuje własną koncepcję⁴⁴. W literaturze przedmiotu najczęściej wyróżnia się trzy główne nurty terroryzmu:

- polityczny;
- religijny;
- kryminalny.

Terroryzm polityczny oznacza wyzwanie rzucone przez słabszych silniejszym, zmierza do wywołania odpowiadających mu reakcji rządów, opinii społeczności międzynarodowej⁴⁵. Zjawisko terroryzmu politycznego wyjaśniają jego cele. Trzy z nich zasługują na uwagę:

- stosując akty przemocy lub groźby jej użycia, terroryści chcą zwrócić uwagę opinii publicznej. Wskazują w ten sposób sprawy, o które walczą, spodziewają się zrozumienia i poparcia oraz efektów w postaci nacisku tejże opinii, na rządy i organizacje międzynarodowe, które musiałyby wydawać decyzje zgodne z ich oczekiwaniami;
- działanie terrorystów może mieć na celu destabilizację państwa, wprowadzenie zamętu społecznego, a w konsekwencji załamanie istniejącego ustroju. Akt przemocy ma być początkiem rewolucji. Ma spowodować, że rząd, który zastosuje represje, doprowadzi tym samym, do wybuchu rewolucji i być może do przejścia części lub całego społeczeństwa na stronę terrorystów;
- terroryzm polityczny może mieć również na celu wywołanie antagonizmów społecznych lub narodowościowych albo zwiększenie już istniejących⁴⁶.

Jednym z podłoży terroryzmu politycznego jest terroryzm religijny. Rozważanie tego zjawiska jako odrębnego – zwłaszcza aktualnie – zasługu-

⁴⁴ R. A. Kosta, *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa cywilizacji zachodniej w XXI wieku*, Toruń 2007, s. 28.

⁴⁵ A. Bernard, *Strategia terroryzmu*, Warszawa 1978, s. 25.

⁴⁶ M. Allam, *Kamikadze made in Europe. Czy Zachodowi uda się pokonać islamskich terrorystów?*, Kraków 2008, s. 110.

je na uwzględnienie, gdyż w znacznej mierze zachowania grup terrorystycznych mają podłoże religijne. Do grupy tej zalicza się fundamentalistów islamskich, gdzie sam fundamentalizm islamski definiowany jest jako „(...) powrót do fundamentów wiary, do budowy państwa islamskiego według wzorców przekazanych przez Mahometa i jego następców”⁴⁷. Fundamentalizm odnosi się do „islamizmu wojującego”, który dąży do przywrócenia muzułmańskiego ładu. W ideologii fundamentalistów idea świętej wojny (dżihad) nabrała wymiaru walki z kulturą zachodnią postrzeganą jako wróg tradycyjnego islamu⁴⁸. Terroryzm religijny to zjawisko, które zdefiniować niełatwo, ponieważ u jego źródeł stoi irracjonalizm – pogląd filozoficzny głoszący, że rzeczywistość jest niedostępna poznaniu racjonalnemu, przypisujący najwyższą wartość pozarozumowym środkom poznawczym oraz fanatyzm – nieustępliwa, bezkrytyczna wiara w słuszność jakiejś sprawy, idei, doktryny, połączona z nietolerancją i ostrym zwalczaniem odmiennych poglądów⁴⁹. Terroryci religijni postrzegają świat jako zbudowany i zarządzany przez siły nadprzyrodzone, których człowiek nie jest w stanie pojąć, a obowiązkiem człowieka jako sojusznika tych sił jest podjęcie walki z wykorzystaniem wszystkich możliwych środków. Wierzą oni ponadto, że ich działalność ma poparcie Boga i jest przez niego kierowana⁵⁰. Przemoc dla terrorystów religijnych to wypełnienie obowiązku nakazanego przez Boga. Terroryzm w ten sposób nabiera rozmiarów transcendentnych, a jego sprawców nie obowiązują żadne moralne, polityczne czy też praktyczne ograniczenia (np. natury finansowej). Terroryci, których motywem działania nie jest wiara, rzadko podejmują akcje prowadzące do przypadkowych morderstw. Nawet, jeśli mają takie możliwości, to tego

⁴⁷ B. Lia, *Globalisation and the Future of Terrorism. Patterns and Predictions*, London 2005, s. 165–169.

⁴⁸ *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*, (red.) M. Chmaj, W. Sokół, Toruń 1999, s. 78.

⁴⁹ *Słownik języka polskiego*, t. I, (red.) M. Szymczak, s. 571 i 807.

⁵⁰ J. Kaczmarek, *Bezpieczeństwo Europy a fundamentalizm islamski*, „Zeszyty Naukowe AON” 1999, nr 3(36), s. 78.

typu zamachy nie są w zgodzie z ich celami politycznymi lub wręcz uważają je oni za szkodliwe⁵¹.

Terroryzm kryminalny jest traktowany, jako odmiana terroryzmu, choć jego źródeł należy upatrywać w warstwach zgoła odmiennych. Zjawisko to pojawiło się wraz z eksplozją przestępczości, a jej szczególna, brutalna jakość, dokonywanie przestępstw metodami dotychczas nieznanymi choćby w Polsce są swoistym szokiem dla obywateli nieprzyzwyczajonych do tego typu sytuacji. Nowe formy przestępczości, w tym najbardziej niebezpieczne z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa, o charakterze zorganizowanym sięgnęły w swym bandyckim procederze po metody działań organizacji terrorystycznych. Taka sytuacja była przyczyną sformułowania tezy, że mamy do czynienia z terroryzmem kryminalnym, a raczej z terrorem kryminalnym. Jak wskazuje K. Jałoszyński „(...) terroryzm i terror kryminalny stanowią wypadkową przenikania się celów politycznych ugrupowań terrorystycznych i stricte kryminalnej działalności zorganizowanych grup przestępczych. Podejście takie ma wymiar pragmatyczny, pozwalający na właściwą reakcję na powstałe niekorzystne zjawiska i wykorzystanie do walki z nim adekwatnych środków”⁵². Do terrorystów kryminalnych zalicza się wszelkiego rodzaju przestępców, którzy stosowali w swoim działaniu przestępnym elementy terroryzmu jako sposób walki. Przestępcy pospolici, seksualni, porywający dla okupu to grupy stosujące terroryzm niepolityczny. Istotny jest fakt, że to nie ci ludzie, ale metody przez nich stosowane zaklasyfikowały ich działania, jako zawierające pewne elementy terroryzmu, w celu zaspokojenia swoich często wyimaginowanych potrzeb. Wiele takich aktów popełniali ludzie, którzy przejawiali zachowania społeczne. Okazywało się, że osobnicy podejmujący ostentacyjne „polityczne” działania, o nieracjonalnej motywacji zewnętrznej, często byli ludźmi cierpiącymi na zaburzenia psychiczne. Częstym bodźcem ich postępowania były informacje odbierane za pośrednictwem mediów. Pod wpływem tych

⁵¹ K. Jałoszyński, *Terroryzm fundamentalistów islamskich*, Warszawa 2001, s. 18.

⁵² *Idem*, *Koncepcja współczesnych działań antyterrorystycznych*, „Zeszyty Naukowe AON” (dodatek), Warszawa 2003, s. 67.

przekazów ich zachowanie stawało się irracjonalne, a dążenia polityczne pozbawione sensu, co potwierdzało się po ich zatrzymaniu i przebadaniu.

Inny podział omawianego zjawiska wskazuje na terroryzm międzynarodowy i lokalny a ze względu na strukturę organizacyjną na indywidualny i zorganizowany.

Terroryzmem międzynarodowym określamy działania skierowane przeciwko różnym krajom i rządóm na całym świecie⁵³. Ta forma dotyczy takich sytuacji, gdy terroryści stacjonują, planują i realizują zamach na obcym terytorium. Stanowi ona potencjalnie większe zagrożenie w stosunkach międzynarodowych, oddziałując na obywateli różnych państw⁵⁴.

Terroryzm lokalny koncentruje swoje działania na walce z miejscowym rządem i ograniczając się do działalności na terenie danego kraju nie przekracza jego granic. Taka działalność ma głównie na celu zastraszenie lub usunięcie osób, które są postrzegane jako wróg publiczny lub działają wbrew woli ludności. Często wrogami terrorystów są inni terroryści lub niewygodne grupy etniczne stwarzające zagrożenie na własnym terytorium. Ten rodzaj terroryzmu zmierza do zastraszenia społeczeństwa, poprzez realizowanie ataków na cele przypadkowe i niewralgiczne. Celem takich działań nie jest w przeciwieństwie do terroryzmu międzynarodowego uzyskanie rozgłosu, a jeśli nawet to nie w celu nagłośnienia swojej sprawy. Skupia się on na wyrażeniu niezadowolenia w postępowaniu władz danego kraju⁵⁵.

Terroryzm indywidualny skupia swoje działania na ściśle określonej osobie np. zabójstwo lub uprowadzenie konkretnego polityka⁵⁶. Terroryzm zorganizowany skupia się nie tylko na przeprowadzaniu zamachów. Najczęściej rozszerza on swoje możliwości zwiększając zasięg obszarów kon-

⁵³ R. M. Barnas, *Od Asasynów do Osamy bin Ladena*, Wrocław 2001, s. 11.

⁵⁴ K. Indecki, *Prawo karne wobec terroryzmu i aktu terrorystycznego*, Łódź 1998, s. 37.

⁵⁵ B. Bolechów, *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Toruń 2002, s. 47–48.

⁵⁶ W. Dietl, K. Hirschmann, R. Tophoven, *Terroryzm*, Warszawa 2009, s. 340.

trolowanych oraz wprowadzając własną administrację nawiązującą kontakt z przedstawicielami władzy państwowej.

Natomiast J. Muszyński wyróżnił następujące rodzaje terroryzmu:

- terroryzm legalny – stosowany przez totalitarne reżimy państwowe w celu utrzymania władzy, zdławienia oporu sił antyreżimowych i zmuszenia społeczeństwa do bezwzględного posłuszeństwa władzy oraz w celu podporządkowania ludności okupowanego lub zagarniętego terenu. Samo pojęcie terroryzmu legalnego nie może być traktowane w sposób jednoznaczny, jako bowiem wskazuje doświadczenie, reżimy bardzo często, a nieraz z zasady, nie respektują prawa – nawet ustanowionego przez siebie. „Legalność” tego rodzaju terroryzmu wynika z faktu, że brutalna przemoc wobec ludzi stosowana jest przez różne (przeważnie policyjne) ogniwa aparatu władzy, a więc legalnie w tym państwie funkcjonujące. Celem takiego postępowania jest niszczenie jakichkolwiek przejawów opozycji lub też prób głoszenia innych niż oficjalnie uznawane, a przez to obowiązujące poglądy. Z tego typu zjawiskiem terroryzmu legalnego mamy do czynienia przede wszystkim w państwach, w których władza sprawowana jest w sposób autokratyczny;
- terroryzm nielegalny – stosowany przez wszelkiego rodzaju organizacje, ugrupowania, grupy zmierzające do zdobycia władzy lub wywierania w inny sposób zasadniczego wpływu na sprawy państwa i społeczeństwa. „Nielegalność” tego typu terroryzmu przejawia się tym, że terrorystyczne organizacje i ugrupowania nie mogą uzyskać formalnej zgody na istnienie i działalność, ponieważ ich cel oraz sposób, formy i środki jego urzeczywistnienia są niezgodne z obowiązującym w danym kraju porządkiem prawnym⁵⁷.

K. Jałoszyński, wiążąc podłoże działalności terrorystycznej z różną motywacją do podejmowania zbrodniczego działania, wskazuje na inny –

⁵⁷ J. Muszyński, *Istota terroryzmu politycznego*, [w:] *Terroryzm polityczny*, (red.) J. Muszyński, Warszawa 1981, s. 23.

charakterologiczny – podział zjawiska terroryzmu. Ww. autor wymienia terroryzm:

- separatystyczny – wyrażony w dążeniu do oddzielenia się, wyodrębnienia z jakiejś całości (grupy narodowościowej) do utworzenia własnego państwa⁵⁸;
- nacjonalistyczny – wyrażony w postawie społeczno-politycznej i ideologicznej postulującej nadrzędność interesów własnego narodu, wyrażanej w egoizmie narodowym, dyskryminowaniu innych narodów, nietolerancji i wrogości w stosunku do innych⁵⁹;
- fundamentalistyczny – wyrażony w dążeniu fanatycznych wyznawców danej religii do ustanowienia jej jako obowiązującej w swoim lub innym kraju, a także pragnieniu zniszczenia wszystkiego co jest niezgodne z nakazami głoszonymi przez wyznawców tej religii, jak też fizycznym unicestwieniu krytycznie do niej nastawionego społeczeństwa w swoim lub obcym państwie, religia ma być prawem stanowionym i obowiązującym każdego do stosowania w życiu codziennym;
- religijny – wyrażony w dążeniu do zmiany istniejącego porządku, systemu ekonomicznego i prawnego w państwie – przede wszystkim kapitalistycznym, przez ugrupowania terrorystyczne o zabarwieniu lewackim lub marksistowskim, które postrzegają go jako skrajnie złego i antyproletariackiego. Ideologia stanowi system poglądów, idei, pojęć politycznych, socjologicznych, prawnych, etycznych, religijnych lub filozoficznych jednostki albo grupy osób⁶⁰. W praktyce grupy terrorystyczne, działające z pobudek ideologicznych, dążą do zastąpienia jednej ideologii przez drugą, uznawaną przez nich za jedynie słuszną;
- rasistowski – wyrażony w pogardzie dla ludzi o odmiennym kolorze skóry lub pochodzeniu (mniejszości narodowe), dążeniu do ich izolo-

⁵⁸ *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 1989, s. 198.

⁵⁹ *Słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1989, s. 243.

⁶⁰ *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1989, s. 767.

wania a nawet fizycznej likwidacji. Jest to pseudonaukowy system poglądów mówiący o wyższości jednej rasy ludzkiej nad drugą⁶¹.

Badacze zajmujący się problematyką terroryzmu dokonują klasyfikacji tegoż zjawiska w oparciu o różne kryteria. Rozpatrywane są m.in. motywy działania, sposoby działania, źródła stosowania terroru czy używane do realizacji zamachów środki walki. Przytaczając bliżej jeden z takich podziałów, odwołujący się do ujęcia terroryzmu w świetle prawa międzynarodowego, należy wyraźnie wyodrębnić cztery podstawowe rodzaje terroryzmu, przyjmując za kryterium przede wszystkim środowisko, w jakim dokonywany jest atak terrorystyczny oraz sytuację polityczną na danym obszarze.

Zjawisko zdefiniowane, jako terroryzm lokalny (krajowy), jest wynikiem działania grup wywodzących się z danego kraju na jego własnym terenie⁶². Jedną z definicji wskazuje, że terroryzm krajowy są to akcje podejmowane przez osoby, które dążą do przekonania „do” lub zakazania „czegoś” rządowi albo ludziom z ich własnego kraju, poprzez używanie brutalnych środków mających na celu wystraszenie lub wymuszenie, począwszy od gróźb do bezprawnych aktów przemocy takich jak porwania, pobicia czy zabójstwo. Najbardziej znany trend w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w zakresie terroryzmu krajowego to tzw. milicje. Rodowód tych organizacji pochodzi od ruchu społecznego pod nazwą *Posse Comitatus* (łacińskie „władza dla okręgu”), który pojawił się w latach 70. i 80. ubiegłego stulecia. Reprezentujące ten nurt grupy, odrzucały wszelkie formy organizacji władzy powyżej szczebla okręgowego, w szczególności sprzeciwiając się podatkom stanowym i federalnym, istnieniu banku federalnego i supremacji sądów federalnych nad sądami lokalnymi.

Na koniec tego podrozdziału, należy jeszcze wspomnieć o innych – lecz współcześnie występujących – rodzajach terroryzmu, tj. o zasygnalizowanych uprzednio cyber-, bio- i narkoterroryzmie.

⁶¹ K. Jałoszyński, *Współczesny wymiar antyterroryzmu...*, s. 37.

⁶² M. Mesaroš, *Terorizmus*, [w:] *Manažérstvo bezpečnostných rizík*, (red.) J. Reitšpis a kol., Žilina 2004, s. 95–96.

Cyberterroryzm (zwany czasem soft terrorismem) – definiowany jest jako działania blokujące, niszczące lub zniekształcające w stosunku do informacji przetwarzanej, przechowywanej i przekazywanej w systemach teleinformatycznych oraz niszczące (obezwładniające) te systemy. W pojęciu tym mieści się także wykorzystywanie systemów teleinformatycznych do dezinformacji, walki psychologicznej itp. Celem ataku jest najczęściej informacja przetwarzana, a nie system jako taki⁶³. Pojawia się też czasem określenie cyberterroryzmu jako nowego rodzaju broni masowego rażenia – WMD (ang. Weapon of Mass Destruction). Jak jednak zauważono w amerykańskim raporcie „President’s Commissions on Critical Infrastructure” jest to raczej broń „masowych zakłóceń” (Mass Disruption), w tym przypadku w stosunku do „Systemu Systemów” jakim jest według autorów tego raportu współczesna Ameryka. Również NATO (i inne wielkie organizacje międzynarodowe) są bez mała całkowicie uzależnione od niezawodnych i bezpiecznych systemów przekazywania, przetwarzania i przechowywania informacji.

Zdecydowana większość ataków na systemy teleinformatyczne prowadzona jest przez hobbystów lub nastoletnich hakerów, sprawdzających swoje możliwości jak najgłębszego spenetrowania wrażliwych systemów oraz przez niełojalnych pracowników mających legalny dostęp do części systemu⁶⁴. Zdarzają się jednak i takie, które prowadzone są przez terrorystów. Eksperci uważają, że ataki na systemy teleinformatyczne nie zastąpią bardziej efektywnych fizycznych akcji terrorystycznych. Ataki te mogą być prowadzone, jako „wspomagające” dla uzyskania wyższej skuteczności typowej akcji terrorystycznej poprzez utrudnienie działań ratowniczych i koordynowania reakcji na atak fizyczny. Dodatkowo ataki na sieci i systemy teleinformatyczne mogą obezwładnić niektóre środki ochrony

⁶³ M. Fita-Czuchnowska, *Jeźdźcy cyberapokalipsy: konwencjonalne wojny i samobójcze zamachy zastąpi pelzający konflikt z podziemnym światem cyberterrorystów*, „Wprost” 2006, nr 37, s. 94–97.

⁶⁴ W. Wosińska, *Terror z komputerów. Cechy cyberterroryzmu „Charaktery”* 2005, nr 7, s. 25–26.

fizycznej, co również może pogłębić skutki ataku. Bezpośrednio po ataku fizycznym, terroryści mogą też atakować systemy teleinformatyczne w celu zdobycia informacji o planowanych i wdrażanych działaniach antyterrorystycznych, co pozwoliłoby im pokrzyżować plany takiej akcji. Systemy teleinformatyczne nie stanowią jednak szczególnie atrakcyjnego celu dla terrorystów w porównaniu z obiektami tradycyjnych ataków. Mogą natomiast stanowić cel pośredni lub wspomagający. Dotyczy to szczególnie systemów słabo zabezpieczonych, możliwych do „złamania” bez większych nakładów sił i środków. Typowe umiejętności techniczne terrorystów, sprowadzają się zasadniczo do możliwości produkowania różnorodnych bomb itp. oraz organizowania i prowadzenia fizycznych operacji – zamachów.

Jednakże niektóre grupy terrorystyczne dysponują sporymi środkami finansowymi pochodzącymi m.in. z produkcji pirackiego oprogramowania, hakerstwa i nielegalnej produkcji np. skanerów i dekodery TV. A więc dysponują znaczącymi umiejętnościami technicznymi. Wielu studentów wybitnych technicznych uczelni europejskich i amerykańskich wraca do swoich macierzystych krajów stanowiąc potencjalne źródło specjalistycznej wiedzy i umiejętności dla prowadzenia cyberterrorizmu.

Podobnie jak większość innych organizacji przestępczych, stosują bez skrupułów i z powodzeniem podsłuchy linii telekomunikacyjnych, transmisji internetowych itp. Grupy terrorystyczne wykorzystują również w swojej działalności najnowsze zdobycze w dziedzinie systemów łączności i informatyki – np. telefonię komórkową i technologie szyfrowania. Stosują również broadcasting poprzez Internet, TV i inne powszechnie dostępne techniczne środki rozpowszechniania typowo propagandowych informacji. W polskim prawie karnym zagadnienia dotyczące przestępstw przeciwko ochronie informacji (w tym elektronicznej), cyberprzestępczości⁶⁵ czy

⁶⁵ Cyberprzestępczość – nielegalne działanie, popełnione za pomocą lub dotyczące systemów lub sieci komputerowych, czyli m.in. piractwo komputerowe, oszustwa, przestępczość związana z bankowymi kartami magnetycznymi, fałszerstwa, kra-

przestępczości komputerowej⁶⁶ stypizowane są w rozdziale XXXII Kodeksu karnego⁶⁷. Bioterroryzm – jest to rodzaj terroryzmu z użyciem środków

dzień danych, pornografia dziecięca, terroryzm. A. Krawczyńska, *W sieci*, „Policja” 2009, nr 5, s. 10–11.

⁶⁶ Przestępczość komputerowa – nielegalne działanie, wykonywane w postaci operacji elektronicznych, wymierzone przeciw bezpieczeństwu systemów komputerowych. Źródło: Materiały własne.

⁶⁷ Haking – włamania do sieci i systemów komputerowych – art. 267§1 K.k. Nielegalny podsłuch – posługiwanie się specjalistycznym oprogramowaniem instalowanym w systemach informatycznych bez wiedzy ich dysponentów: *sniffing* – podsłuch transmisji w sieci; *spoofing* – podszywanie się pod system uznany przez atakowany system za godny zaufania; *malware* – oprogramowanie charakteryzujące się szkodliwym działaniem na komputer użytkownika; *spyware* – oprogramowanie śledzące i rejestrujące działania użytkownika; *keylogger* – programy do przechwytywania znaków z klawiatury, wyróżniamy dwa rodzaje *keyloggerów*, tj. software, czyli oprogramowanie instalowane na komputerze oraz sprzętowe, które umieszcza się pomiędzy komputerem a podłączeniem klawiatury – art. 267§2 K.k. ▪ Sabotaż komputerowy – ochrona prawna dotyczy wyłącznie danych informatycznych o szczególnym znaczeniu dla obronności kraju, bezpieczeństwa w komunikacji, funkcjonowania administracji rządowej, innego organu państwowego lub instytucji państwowej albo samorządu terytorialnego w zakresie informacji gromadzonych na komputerowych nośnikach informacji lub przekazywanych, przesyłanych i przetwarzanych za pomocą urządzeń automatycznych – art. 269§1 i 2 K.k. ▪ Zakłócenie pracy systemu komputerowego lub sieci teleinformatycznej w istotnym stopniu przez nieuprawnioną transmisję, zniszczenie, usunięcie, uszkodzenie lub zmianę danych informatycznych niezależnie od tego, przeciwko komu będą skierowane (np. wirusy, robaki, Trojany, e-mail bom bing) – art. 269a K.k. ▪ Niszczenie zapisu komputerowego – art. 269 K.k. ▪ Niszczenie, utrudnianie zapoznania się z informacją – art. 268 K.k. ▪ Zakłócanie dostępu do danych informatycznych – art. 268a K.k. ▪ Naruszenie integralności komputerowego zapisu informacji – informacji zapisanej na komputerowym nośniku informacji – art. 268§2 K.k., danych informatycznych – art. 268a K.k. ▪ Fałszerstwo komputerowe – ingerencja w treść dokumentu elektronicznego polegająca na jego podrobieniu lub przerobieniu przez osobę do tego nieuprawnioną i działającą w zamiarze bezpośrednim do posłużenia się tym dokumentem jako autentycznym – art. 270§1 K.k., niszczenie dokumentów, uszkodzanie, czynienie bezużytecznym, ukrywanie lub usuwanie dokumentu elektronicznego, którym sprawca nie ma prawa wyłącznie rozporządzać – art. 276 K.k. Oszustwo komputerowe popełniane w celu osiągnięcia korzyści majątkowych lub wyrządzenia innej osobie szkody, bez upoważnienia wpływające na

pochodzenia biologicznego. Do grupy tych środków należą przede wszystkim bakterie i wirusy. Choć o bioterroryzmie zrobiło się głośno po atakach w 2001 r. bioterroryzm znany był od bardzo dawna⁶⁸. Pierwsze przesłanki dotyczą Aleksandra III Wielkiego, zwanego Macedońskim. W średniowieczu ciała zmarłych na dżumę (czarną śmierć) przetrzucane były przez fortyfikacje obronne nieprzyjaciół. Największy rozwój broni „B” miał miejsce w czasie i po II wojnie światowej – zajmowały się rozwojem tego typu broni największe mocarstwa: nazistowskie Niemcy, ZSRR, Japonia, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i inne. Aktualnie Amerykanie wysuwają pewne doniesienia (powołując się na swój wywiad) o produkcji i rozwijaniu broni biologicznej przez niektóre z państw. Broń biologiczna jest bardzo skuteczna, prosta w produkcji, a zarazem strasznie tania, co pozwala nawet biednym krajom, czy organizacjom terrorystycznym na prowadzenie badań i jej produkcji. Ma ona szerokie spektrum zastosowań: począwszy od masowego niszczenia wrogich jednostek, przez morderstwa konkretnych osób do osiągnięcia celów socjoekonomicznych.

W pierwszym przypadku wykorzystywane są patogeny ludzkie, szczególnie te, których leczenie w warunkach wojny jest trudne. Próby osiągnięcia drugiego celu są rzadko podejmowane, ale w historii pojawiły się pomysły (dla terrorystów i wojsk) próby⁶⁹. W tym celu używane są czynniki

automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie danych informatycznych lub zmiana, usuwanie albo wprowadzanie nowego zapisu danych informatycznych (manipulowanie danymi wprowadzanymi do systemu, programem i rezultatami przetwarzanych danych – w tym aukcyjne oszustwa internetowe, dialery – art. 287 K.k. ▪ Karalne jest także przesyłanie lub rozpowszechnianie treści: obrażających uczucia religijne – art. 196 K.k.; publiczne propagowanie faszyzmu – art. 256 K.k; szerzenie nienawiści na tle rasowym i etnicznym – art. 262 K.k.; rozpowszechnianie w Internecie treści pornograficznych z użyciem przemocy, z udziałem małoletnich lub zwierząt, a także posiadanie takich treści – art. 202 K.k. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

⁶⁸ E. Regis, *Ocena niebezpieczeństwa – bioterroryzm*, „Świat Nauki” 2002, nr 1, s. 13–15.

⁶⁹ E. Bendyk, *Łódka z rozpylaczem – czy terroryści sięgną po broń biologiczną?*, „Polityka” 1999, nr 45, s. 82–83.

chorobotwórcze wywołujące rzadkie choroby (podobnie jak w pierwszym przypadku). W trzecim przypadku wykorzystywane są patogeny zwierzęce i roślinne. Ewentualnie w celu powodowania paniki w społeczeństwie, (co ma ogromny wpływ na socjoekonomię) mogą zostać wykorzystane mikroorganizmy chorobotwórcze⁷⁰.

Do podstawowych drobnoustrojów chorobotwórczych człowieka i toksyn, które najczęściej używane były jako broń biologiczna lub stanowią aktualnie zagrożenie możemy zaliczyć:

- bakterie: laseczka wąglika, pałeczka dżumy, pałeczka tularemii, pałeczki z rodzaju *Brucella* i inne;
- wirusy: wirusy gorączek krwotocznych, wirus ospy prawdziwej i inne;
- toksyny: bakteryjne: beztlenowa laseczka botulizmu i inne roślinne (np. rycyna).

Rozpoznanie użycia broni biologicznej:

- wiele zmarłych lub chorych osób z podobnymi objawami (o nieznanym przyczynie);
- zmarłe bydło;
- ciężki przebieg chorób;
- słaba odpowiedź lub brak odpowiedzi na rutynowe leczenie;
- przypadki chorób niezwykle rzadkich;
- choroba o nietypowych cechach lub w szczepionej populacji;
- atypowe środki przenoszenia.

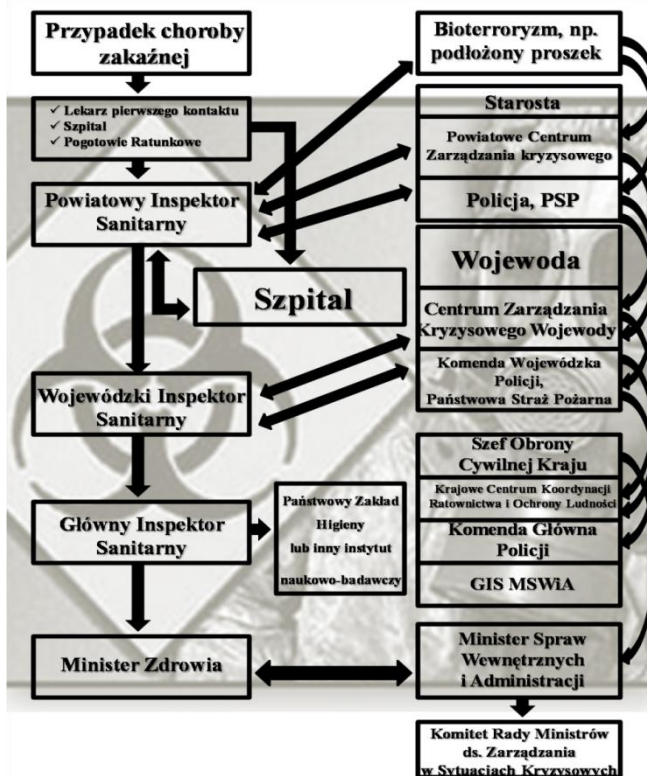
Pod pojęciem narkoterroryzmu rozumiemy terrorystyczne działania podejmowane przez kartele narkotykowe wobec państwa w celu ochrony swych interesów⁷¹. Są to: morderstwa polityków, funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości wypowiadających walkę narkomanii, produkcji czy sprzedaży narkotyków, porwanie, zastraszanie, przekupstwo, dezorganizowanie struktur państwowych. Szczególnie zjawisko to uwidoczniło się w Azji

⁷⁰ A. Jendryczko, *Podstępne gazy – nowe oblicze terroryzmu*, „Polityka” 1996, nr 20, s. 76.

⁷¹ *Encyklopedia terroryzmu*, (red.) A. Yasiaczyn, Warszawa 2004, s. 743.

i Ameryce Łacińskiej, gdzie narkobiznes splótł się z interesami politycznymi, konfliktami zbrojnymi, a skala korupcji jest wyjątkowo duża.

Ryc. 2. Schemat powiadamiania i współpracy w przypadku zagrożenia niebezpieczną chorobą zakaźną oraz bioterroryzmem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Internet: www.gis.mz.gov.pl
[uzyskano 02.05.2009]

Organizacja grup terrorystycznych

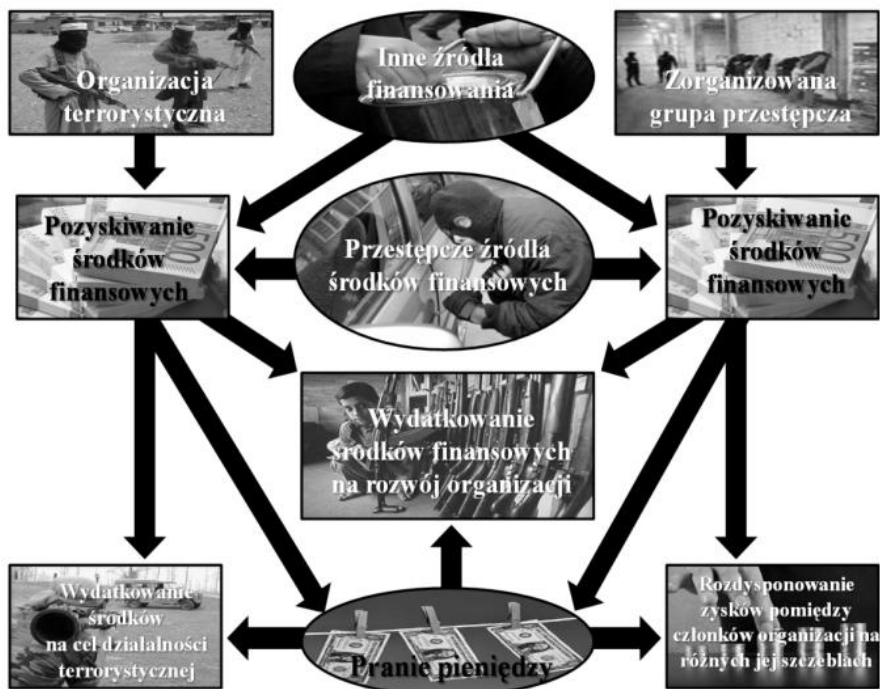
Większość grup terrorystycznych jest bardzo dobrze zorganizowana. Funkcjonują w strukturze hierarchicznej przypominającej strukturę formacji militarnych lub agencji wywiadowczych. Najwyżej sytuowaną komórką w tej hierarchii jest dowództwo składające się z osób, które utworzyły organizację. Osoby te finansują działalność grupy lub pozyskują fundusze na jej funkcjonowanie z różnych źródeł, często nielegalnych.

Niektórzy członkowie ścisłego dowództwa zazwyczaj działają „w cieniu” organizacji, co nawet mimo długiego czasu aktywności grupy, nie pozwala służbom specjalnym na ich zdemaskowanie. Dowództwo określa cele ataków oraz prowadzi analizę zebranych przez organizację informacji dotyczących przyszłego działania. Wydaje również decyzje dotyczące funkcjonowania grupy oraz bezpośrednich działań terrorystycznych.

Zbieraniem informacji, niezbędnych do przeprowadzenia akcji lub ważnych dla istnienia samej organizacji, zajmuje się grupa wywiadowcza. Stanowi ona trzon organizacji. Grupa ta jest utworzona z osób posiadających bliskie kontakty ze środowiskami będącymi w zainteresowaniu organizacji. Do jej zadań należy również typowanie i werbowanie nowych członków organizacji, którzy są skrupulatnie sprawdzani i opracowywani. Taka działalność utrudnia wprowadzenie w szeregi organizacji agentów służb specjalnych, tym samym uniemożliwia jej rozpracowanie.

Zabezpieczeniem wszystkich działań organizacji terrorystycznej zajmuje się grupa wsparcia, organizująca kryjówki, schronienia oraz sprzęt dla członków grupy. Grupa wsparcia przygotowuje dokumenty i pieniądze, bez których terroryści nie mogliby swobodnie poruszać się w ramach działań związanych z przygotowaniem ataku oraz opracowuje legendy i alibi dla tych, którzy przygotowują i realizują zamachy.

Ryc. 3. Obrót środków finansowych w zorganizowanych grupach przestępczych i organizacjach terrorystycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Cichomski, W. Zubrzycki, *Cyberprzestrzeń jako potencjalny obszar przenikania się zorganizowanych grup przestępczych i organizacji terrorystycznych*, [w:] *Wojna z terroryzmem w XXI wieku*, (Red.) B. Hołyst, K. Jałoszyński, A. Letkiewicz, s. 126.

Realizacja zamachu należy do grupy taktycznej. Z reguły grupa ta jest najliczniejsza, a jej członkowie zwerbowani, przy zastosowaniu różnych metod i form psychologicznego oddziaływania, niejednokrotnie przez wiele lat są przygotowywani do realizacji określonego zadania. Przygotowanie obejmuje szkolenie w zakresie posługiwania się bronią, obsługi statków powietrznych i wodnych, prowadzenia pojazdów, konstruowania, detono-

wania bomb i urządzeń wybuchowych⁷². Ważnym elementem szkolenia jest wykształcenie w świadomości osób biorących w nim udział, odpowiedniego psychicznego stosunku do wykonania zadania.

Taktyka działania organizacji terrorystycznej jest zbliżona do działań służb specjalnych i sprowadza się do:

- minimalizacji kontaktów jej członków przez przekazywanie informacji poprzez tzw. skrzynki kontaktowe;
- konspiracyjnego działania na wszystkich szczeblach organizacji;
- stosowania wszechstronnych warunków bezpieczeństwa, poprzez sprawdzanie i opracowywanie członków grupy, sprawdzanie kryjówek i ich wyposażenia oraz dbałość o legalność dokumentów;
- zdobywania informacji o wiedzy jaką posiadają służby specjalne na temat organizacji terrorystycznej;
- lokalizacji central terrorystycznych i baz (obozów) szkoleniowych w państwach, które sprzyjają, finansują i popierają terroryzm;
- zdobywania informacji na temat szkoleń i taktyki działania oddziałów antyterrorystycznych;
- dobrego przygotowania oraz wyposażenia w nowoczesną broń i specjalistyczny sprzęt;
- podejmowania działań tanich, a jednocześnie efektywnych;
- podejmowania działań zmierzających do zastraszania większej grupy ludzi w celu uzyskania odpowiedniego rozgłosu;
- dokładnej analizy sytuacji polityczno-gospodarczej na świecie⁷³.

Podstawowe metody działania terrorystów

D. Bango, M. Lisoň, J. Viktoryová, J. Palarec do podstawowych metod działania terrorystów zaliczają:

- zamach na życie konkretnej osoby – skierowany przeciwko urzędnikom administracji państwowej, policjantom, żołnierzom, przywódcom

⁷² *Terroryzm – zagrożenie dla świata*, (red.) Z. Popławski, Piła 2004, s. 87.

⁷³ K. Mroziewicz, *Moc, niemoc i przemoc*, Bydgoszcz-Warszawa 2005, s. 398.

partii politycznych. Cel takiego ataku jest często do przewidzenia, a terroryści przyznają się do jego wykonania;

- zamach bombowy – forma dająca sprawcy poczucie względnego bezpieczeństwa, gdyż może on znajdować się z dala od miejsca eksplozji. Wybuch powoduje powstanie dużej siły niszczącej, w wyniku czego zostaje rannych lub zabitych wiele osób. Ze względu na duże straty w ludziach i mieniu, sama informacja o możliwości podłożenia ładunku wybuchowego wywołuje w społeczeństwie panikę i przerażenie⁷⁴. Z kolei łatwość zdobycia komponentów do wyprodukowania bomby nadaje popularność stosowaniu materiałów wybuchowych w zamachach terrorystycznych;
- uprowadzenie pojazdu lub samolotu – było powszechnym zjawiskiem w latach 60. i na początku 70. XX wieku. Obecnie terroryści rozwinęli tę formę działań i oprócz porwania samolotu wraz z jego zakładnikami, powodują jego rozbicie we wcześniej zaplanowanym miejscu;
- uprowadzenie osoby – polegające na przetrzymywaniu uprowadzonego w nieznanym miejscu, w celu wykorzystania ich jako elementu przetargowego w spełnieniu stawianych żądań. Podczas przetrzymywania ofiar w odosobnionym miejscu terroryści mają poczucie względnego bezpieczeństwa, ponieważ Policja i wojsko nie znają miejsca ich przebywania;
- wzięcie zakładników – polega na przetrzymywaniu osoby lub osób w celu użycia ich jako tarczy ochronnej w negocjacjach z Policją lub władzami oraz elementu mającego powstrzymać siłową interwencję Policji lub wojsk. W odróżnieniu od uprowadzenia miejsce przebywania zakładników jest znane⁷⁵.

⁷⁴ J. Horgan, *Psychologia terroryzmu*, Warszawa 2008, s. 193.

⁷⁵ D. Bango, M. Lisoň, J. Viktoriová, J. Palarec, *Problémy odhaľovania a vyšetrovania terorizmu*, Bratislava 2005, s. 29–31.

Ofiary akcji terrorystycznych

Analiza zjawiska terroryzmu pozwala wyróżnić cztery grupy podmiotów narażonych na ataki terrorystyczne:

- władze rządowe, pracownicy i mienie tych władz w celu:
 - zmuszenia członków rządu do zmiany poglądów politycznych;
 - wywołania niezadowolenia społecznego z powodu braku możliwości zapewnienia obywatelom podstawowych usług, np. elektryczności, łączności telefonicznej⁷⁶;
 - wymuszenie zmian w prowadzonej polityce zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej;
 - pokazanie społeczeństwu, że przedmiotem akcji terrorystycznych nie są obywatele, a tylko ludzie związani ze strukturami władzy;
 - wymuszenie na władzach uwolnienia uwięzionych terrorystów, członków ich organizacji;
- policja i wojsko, jako aparat przymusu reprezentujący władzę, aby:
 - wymusić współpracę rodzin policjantów i żołnierzy z grupami terrorystycznymi;
 - dokonać odwetu za udane operacje policji i wojska przeciwko organizacjom terrorystycznym;
 - wykazać społeczeństwu słabość i nieudolność policji i wojska w ochronie obywateli⁷⁷;
 - wywołać psychozę represyjności policji i wojska wobec społeczeństwa w obliczu operacji prowadzonych po atakach terrorystycznych;
- biznes, instytucje gospodarcze dla:
 - zdobycia pieniędzy na działalność terrorystyczną;
 - ze względu na powiązania z władzami rządowymi lub też z uwagi na ich szczególny charakter (fabryki produkcji uzbrojenia, elektrownie atomowe);

⁷⁶ B. Bolechów, *Terroryzm. Aktorzy, Statyści, Widownie*, Warszawa 2010, s. 400.

⁷⁷ R. W. Giuliani, *Nowy niebezpieczny świat*, „Wprost” 2007, nr 51–52, s. 136–139.

- wywołania paniki i uniemożliwienia korzystania przez obywateli z dóbr i usług oferowanych przez korporacje i instytucje związane z tzw. dużym biznesem (niszczenie samolotów, autobusów, banków, domów towarowych);
- ludność, ponieważ:
- terrorystom chodzi o zburzenie wiary społeczeństwa w skuteczne zapewnienie mu bezpieczeństwa przez władzę;
- przypadkowe ofiary zamachów wywołują więcej strachu w społeczeństwie niż selektywnie dobierane ofiary;
- społeczeństwo zniecierpliwione dużą liczbą ofiar wśród niewinnych obywateli może gwałtownie domagać się od władzy spełnienia wszystkich żądań terrorystów⁷⁸.

Nie jest łatwo jednoznacznie stwierdzić, jakimi pobudkami kierują się sami terroryści i jakie motywy dominują w działaniach danej grupy terrorystycznej. Na ogół bowiem nie spotykamy się tu wyłącznie z jednym typem argumentów, ale z całym splotem różnego rodzaju uzasadnień, której podają się wszakże pewnej kategoryzacji⁷⁹.

S. Wojciechowski proponuje ich podział na trzy kategorie:

- idee – polityczne, etniczne, religijne oraz inne typy ideologii;
- uwarunkowania ekonomiczne i społeczne w kraju pochodzenia lub pobytu terrorystów – bieda, bezrobocie, nierówności statusu materialnego w tych regionach;
- aspekty psychologiczne – agresywność, pragnienie zemsty, rozpacz.

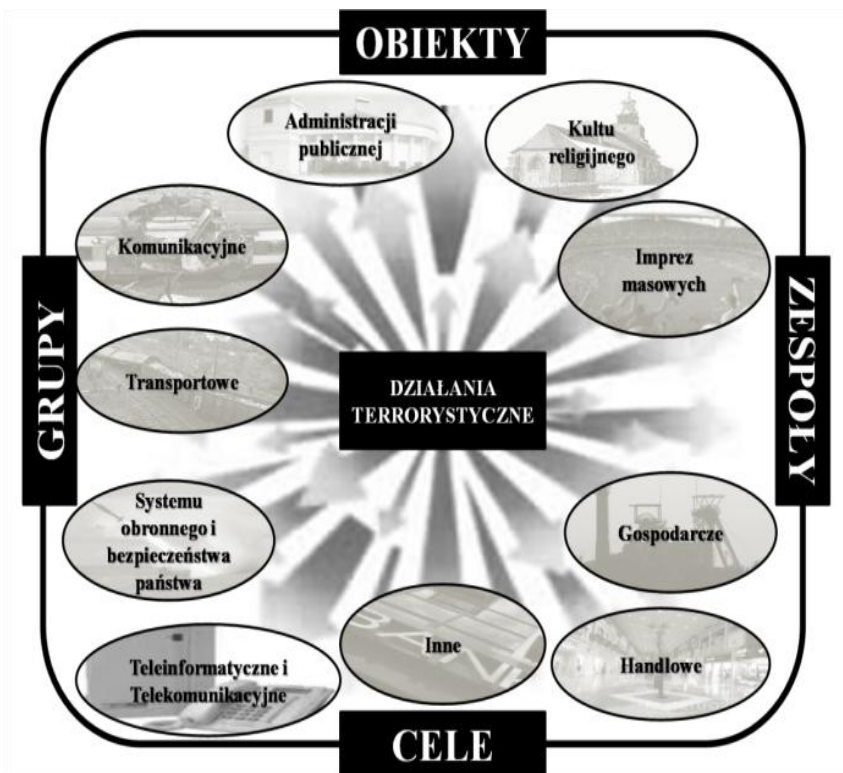
Pierwsze wiąże on z symbolicznym znakiem „serca”, drugie z „ciałem”, ostatnie zaś z „umysłem”. Te trzy grupy czynników wpływają na siebie nawzajem, podobnie jak i inne wewnętrzne (np. kulturowe zróżnicowanie danego regionu lub kraju) i zewnętrzne (np. relacje z innymi pań-

⁷⁸ K. Jałoszyński, *O współczesnym terroryzmie i roli państwa w walce z nim*, „Policyjny Biuletyn Szkoleniowy” 1998, nr 1–2, s. 81.

⁷⁹ P. Mazurkiewicz, *Przemoc w polityce*, Wrocław 2006, s. 115.

stwami), tworząc tak zwaną triadę motywacji terrorystycznych, dającą się zilustrować również graficznie⁸⁰.

Ryc. 4. Obiekty – cele działań terrorystycznych. Identyfikacja zagrożonych grup (zespołów) obiektów (celów)

Źródło: Opracowanie własne

⁸⁰ S. Wojciechowski, *The Triad of Terrorist Motivation – Introduction*, [w:] *Terrorism as the time less actor on the international stage*, (red.) S. Wojciechowski, Poznań 2005, s. 5.

Ryc. 5. Triada motywacji terrorystycznych

A – rzeczywistość idei – serca; **B** – rzeczywistość ciała; **C** – rzeczywistość umysłu; **X** – czynniki zewnętrzne; **Y** – czynniki wewnętrzne; **Z** – wzajemne interakcje⁸¹.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie S. Wojciechowski, *The Triad of Terrorist Motivation – Introduction*, [w:] *Terrorism as the time less actor on the international stage*, (Red.) S. Wojciechowski, Institute of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University Poznań 2005, s. 5–12.

Prawne formy zwalczania terroryzmu w Polsce

Efektywność działań podejmowanych przez ugrupowania terrorystyczne jest w znacznym stopniu uzależniona od uzyskanych na ten cel funduszy. W walce ze zjawiskiem terroryzmu, Rzeczpospolita Polska przystąpiła do prawie wszystkich konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących przeciwdziałaniu temu zjawisku.

W październiku 2001 r. nasz kraj ratyfikował *Konwencję o zwalczaniu finansowania terroryzmu*. Sejm RP w styczniu 2003 r. przyjął ustawę wskazującą akceptację na przedłożenie tego aktu prezydentowi do podpisu.

⁸¹ Również w starszych opracowaniach ONZ pośród głównych przyczyn wywołujących terroryzm przywołuje się kolonializm, okupację obcego terytorium, rasizm, apartheid, dominację i eksploatację (wyzysk). K. Indecki, *Prawo karne wobec terroryzmu i aktu terrorystycznego*, Łódź 1998, s. 72.

Zgromadzenie Ogólne przyjęło tę konwencję w 1999 r. Dokument ten jest ściśle powiązany z rezolucją Rady Bezpieczeństwa z 28 września 2001 r., której dyspozycje nakładają obowiązek zamrożenia kont osób podejrzanych o terroryzm i ścigania pomagających im grup. Państwa (sygnatariusze konwencji) zostały zobligowane do odmowy udzielenia schronienia każdej osobie, która ponosi jakąkolwiek odpowiedzialność za akty, zamachy terrorystyczne lub udzielanie im poparcia. Konwencja wskazuje na konieczność karania zarówno osób cywilnych jak i osobowości prawnych. Znaczna część środków pozyskiwana jest przez grupy terrorystyczne na drodze przestępczej. Przede wszystkim należy tu wymienić nielegalne procedury związane z:

- przemytem i produkcją narkotyków;
- przemytem towarów na wielką skalę;
- handlem ludźmi;
- handlem kamieniami szlachetnymi;
- porwaniami dla okupu;
- kradzieżami;
- opodatkowaniem – w formie opłaty „rewolucyjnej” – legalnie działających przedsiębiorców na terenie kontrolowanym przez ugrupowania terrorystyczne.

Innym sposobem uzyskiwania przez organizacje terrorystyczne pieniędzy na ich przestępczą działalność, jest zjawisko tzw. „brudzenia pieniędzy”, a więc przeciwny do legalizowania środków uzyskanych z działalności przestępczej sposób. Do tzw. „legalnych źródeł” i sposobów finansowania terroryzmu należą:

- dotacje od sponsorów terroryzmu, którymi mogą być zarówno państwa jak i różnego rodzaju organizacje;
- oficjalna działalność gospodarcza prowadzona w profilu pozwalającym na minimalizację ryzyka przy możliwie wysokim zysku (firmy zajmujące się handlem nieruchomościami czy też sprzętem elektronicznym), zakładanie spółek off-shore w tzw. rajach podatkowych;

- przejmowanie kontroli nad legalnymi instytucjami społecznymi (organizacje charytatywne i fundacje, związki wyznaniowe, kościoły), które mają w swoich statutach wpisana możliwość gromadzenia funduszy poprzez m.in.: zbieranie składek członkowskich, sprzedaż publikacji, prowadzenie kwest, przyjmowanie darowizn;
- zakładanie przez organizacje terrorystyczne paralelnych instytucji publicznych takich jak szkoły, ośrodki pomocy finansowej itp.⁸²

Ww. względy, jak się wydaje, przesądziły o tym, że kwestie dotyczące zwalczania finansowania terroryzmu stały się samodzielnym przedmiotem regulacji prawnych⁸³.

Zgromadzenie ogólne ONZ przyjęło 15 grudnia 2000 r. *Konwencję przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej* jako pierwsze międzynarodowego instrumentu wszechstronnie normującego tę kwestię⁸⁴. W październiku 2001 r., w imieniu RP, ambasador przy ONZ J. Stańczyk, podpisał dwa protokoły do tej konwencji⁸⁵. Polska jako 87.

⁸² M. Marcinko, *Finansowanie terroryzmu – źródła, sposoby, zwalczanie*, referat na konferencji pt. *Wpływ terroryzmu na gospodarkę, zorganizowanej* 28.04.2004 r. przez Akademię Ekonomiczną w Krakowie.

⁸³ W. Matuszewski, *Prawnomiędzynarodowe aspekty zwalczania finansowania terroryzmu*, [w:] *Walka z terroryzmem w świetle prawa międzynarodowego*, (red.) K. Lankosz, M. Chrośnicki, P. Czubik, Bielsko-Biała 2004, s. 203–213.

⁸⁴ Podpisana w Palermo w dn. 15.12.2000 r., G. A. RES. 55/25, annex I, 55 U. N. GAOR Supp. (No. 49) w 44, U. N. Doc. A/45/49 (Vol. I) (2001).

⁸⁵ Inne międzynarodowe uregulowania dotyczące zwalczania przestępczości o charakterze ponadnarodowym zostały umiejscowione w: Konwencji ONZ przeciw nielegalnemu handlowi narkotykami i substancjami psychotropowymi z dn. 20.12.1988 r., Konwencji w sprawie prania, poszukiwania, zajęcia i konfiskaty przychodów pochodzących z przestępstwa – ETS No. 141; Dyrektywa Rady Europejskiej w sprawie zapobiegania wykorzystania systemu finansowego dla prania brudnych pieniędzy – 91/308/EEC z dn. 10.06.1991 r., Dyrektywa Parlamentu Europejskiego 2001/97/EC z dn. 28.12.2001 oraz Dyrektywa Rady Europejskiej z dn. 04.12.2001 r. nowelizująca Dyrektywę 91/308/EEC, czy też instrumenty nie wiążące prawnie – np. Modelowe regulacje dotyczące przestępstw prania brudnych pieniędzy w związku z nielegalnym handlem narkotykami i innymi poważnymi przestępstwami – przyjęte przez członków Organizacji Państw Amerykańskich wraz z Inter-Amerykańską Komisją Kontroli Nadużywania Narkotyków z 1998 r.,

Sygnatariusz, zaakceptowała protokoły dotyczące zakazu przemytu migrantów drogą lądową, wodną i powietrzną oraz będąc 91. krajem przyjęła ustalenia protokołu zakazującego handlu ludźmi, szczególnie kobietami i dziećmi.

Do innych ratyfikowanych przez Polskę aktów prawnych ONZ dotyczących problematyki przeciwdziałania, zwalczania terroryzmu zaliczyć należy m.in.:

- Karta OBWE o zapobieganiu i zwalczaniu terroryzmu z grudnia 2002 r.;
- Konwencja o zwalczaniu bezprawnego zawładnięcia statkami powietrznymi;
- Konwencja o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego;
- Konwencja w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej;
- Międzynarodowa konwencja przeciwko braniu zakładników;
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego NZ Nr 3314/XXIX w sprawie definicji Agresji wraz z załącznikiem.

Z kolei Polskie akty prawne i związkowe, zawierające w swej treści dyspozycje dotyczące przeciwdziałania zjawisku terroryzmu lub jego aspektom, są zawarte w m.in.:

- Ustawie o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa⁸⁶;
- Ustawie o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu⁸⁷;

w ramach Grupy Egmont zrzeszającej finansowe organy dochodzeniowe – „Oświadczenie Celu” z 13.06.2001 r., Lista Działających Jednostek Dochodzenia Finansowego; Grupa Banków Wolfsberg – Zwalczania Finansowania Terroryzmu – tzw. Oświadczenie Wolfsberg z 18.01.2002 r., czy też wskazówki dla banków prywatnych w sprawie przeciwdziałania globalnego prania brudnych pieniędzy – 2002 r.

⁸⁶ Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa (Dz. U. z 1998 r. Nr 162, poz. 1117).

- Ustawie o Policji⁸⁸;
- Ustawie o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego⁸⁹;
- Ustawie o powszechnym obowiązku obrony⁹⁰;
- Ustawie Kodeks karny⁹¹;
- Ustawie Kodeks postępowania karnego⁹²;
- Ustawie o świadku koronnym⁹³;
- Ustawie o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu⁹⁴;
- Ustawie o materiałach wybuchowych przeznaczonych do użytku cywilnego⁹⁵;
- Ustawie o ochronie osób i mienia⁹⁶;

⁸⁷ Ustawa z 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz. U. z 2002 r. Nr 74, poz. 676).

⁸⁸ Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji tekst jednolity (Dz. U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277; zmiany: Nr 57, poz. 390, Nr 120, poz. 818, Nr 140, poz. 981, Nr 165, poz. 1170 i z 2008 r. Nr 86, poz. 521, Nr 171, poz. 1065 i Nr 237, poz. 1651).

⁸⁹ Ustawa z 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz. U. z 2006 r. Nr 104, poz. 709).

⁹⁰ Ustawa z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2004, Nr 241, poz. 2416).

⁹¹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

⁹² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

⁹³ Ustawa z 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (Dz. U. z 2007 r., Nr 36, poz. 232).

⁹⁴ Ustawa z 5 marca 2004 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. z 2004 r. Nr 62, poz. 577).

⁹⁵ Ustawa z 21 czerwca 2002 r. o materiałach wybuchowych przeznaczonych do użytku cywilnego (Dz. U. z 2002 r. Nr 117, poz. 1007).

⁹⁶ Ustawa z 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz. U. z 2005 r. Nr 145, poz. 1221 z późn. zm.).

- Ustawie o zarządzaniu kryzysowym⁹⁷;
- Zarządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie zakresu i form działania Jednostki Wojskowej Nr 2305⁹⁸;
- Zarządzeniu Komendanta Głównego Policji w sprawie metod i form działania pododdziałów antyterrorystycznych oraz komórek minersko-pirotechnicznych⁹⁹;
- Decyzji Komendanta Głównego Policji o powołaniu pododdziałów antyterrorystycznych Policji¹⁰⁰;
- Decyzji Komendanta Głównego Policji w sprawie organizacji pracy i zasad działania Policji w przypadku zaistnienia aktu terroru z użyciem materiałów wybuchowych oraz innych zdarzeń noszących cechy zamachu terrorystycznego¹⁰¹.

Zagrożenie terrorystyczne Polski

Z aktualnego rozpoznania Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego wynika, że zagrożenie podjęciem na terytorium naszego kraju bezpośrednich działań terrorystycznych jest niskie i ma raczej charakter potencjalny. Jak dotąd nie odnotowano próby ataku terrorystycznego, skierowanego przeciwko obiektom rządu polskiego, polskim instytucjom państwowym i prywatnym, czy też obiektom należącym do rządu USA oraz państw

⁹⁷ Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. z 2007 r. Nr 89, poz. 590 z późn. zm.).

⁹⁸ Zarządzenie Organizacyjne Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie zakresu i form działania Jednostki Wojskowej Nr 2305 (Dz. U. MSWiA z 3.11.1997 r., poz. 84.).

⁹⁹ Zarządzenie nr 6 pf Komendanta Głównego Policji z 6 lutego 2003 r. w sprawie metod i form działania pododdziałów antyterrorystycznych oraz komórek minersko-pirotechnicznych Policji.

¹⁰⁰ Decyzja nr 296 Komendanta Głównego Policji z 29 grudnia 2000 r. o powołaniu pododdziałów antyterrorystycznych Policji.

¹⁰¹ Decyzja nr 63 Komendanta Głównego Policji z 12 marca 2002 r. w sprawie organizacji pracy i zasad działania Policji w przypadku zaistnienia aktu terroru z użyciem materiałów wybuchowych oraz innych zdarzeń noszących cechy zamachu terrorystycznego.

zrzeszonych w NATO i Unii Europejskiej.

E. Szafrąńska wskazuje, że do czynników wpływających na podniesienie poziomu ryzyka wystąpienia ataków terrorystycznych w naszym kraju wymienić należy przede wszystkim:

- skuteczność osiągania celów w wyniku stosowania terroru;
- prozachodnią politykę naszego państwa, zwłaszcza strategiczny sojusz ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej;
- uczestnictwo w koalicji antyterrorystycznej;
- udział w misjach pokojowych i stabilizacyjnych (w szczególności w Iraku oraz w Afganistanie);
- przynależność Polski do NATO;
- przynależność do Unii Europejskiej i strefy Schengen;
- brak widocznej stabilizacji w Iraku, pomimo wycofania wojsk polskich oraz groźba zaognienia sytuacji w tym regionie;
- systematycznie powtarzane informacje medialne na temat funkcjonowania w Polsce tajnych więzień CIA;
- znaczna liczba osób narodowości czecheńskiej, które przybyły do RP (szacuje się, że jest to od 2000 r. około 42-45 tys.) – jednocześnie należy zwrócić uwagę na badania przeprowadzone na reprezentatywnej grupie, które wykazują, że jedynie nieco ponad 1% tej społeczności uważa ucziwą pracę jako wartość;
- wzrost liczby wyizolowanych ze społeczeństwa, przeważnie słabo wykształconych i tworzących klany uchodźców kaukaskich, którzy stanowią podatny grunt do działalności grup przestępczych i radykałów islamskich;
- stałe docieranie do społeczności muzułmańskiej w Polsce przedstawicieli ortodoksyjnych organizacji islamskich, niejednokrotnie identyfikowanych jako sympatyzujące z ugrupowaniami ekstremistycznymi;
- możliwe instrumentalne wykorzystanie uchodźców czecheńskich do przeprowadzenia zamachu na terenie Polski;
- konwertyci (jak podkreślają eksperci, konwertyci religijni są na ogół bardzo radykalni i często gotowi całkowicie poświęcić się dla nowej

sprawy, potwierdzeniem tej tezy jest uczestnictwo w walkach w Iraku, po stronie terrorystów, obywateli państw UE);

- pogłębianie radykalnych poglądów więźniów, przebywających z innymi więźniami wyznania islamskiego i wykorzystanie motywów religijnych i ekstremistycznych¹⁰².

Dotychczas nie stwierdzono żadnych związków ani kontaktów funkcjonujących w Polsce ugrupowań i środowisk o charakterze ekstremistycznym z organizacjami terrorystycznymi. Bezpośrednio po zamachach z 11 września 2001 r., wśród przedstawicieli faszyzujących subkultur młodzieżowych, zaobserwowano sporadyczne działania lub inicjatywy wyrażające solidarność z ich organizatorami.

Przejawy werbalnej kontestacji widoczne były także ze strony grup skrajnie lewicowych i członków ruchów antyglobalistycznych. Środowiska te były m.in. organizatorem kilku demonstracji pod antyamerykańskimi i antywojennymi hasłami (np. w okresie trwania operacji militarnej w Iraku). Aktywność grup ekstremistycznych w Polsce nie nosi, jak dotychczas, znamion wskazujących na możliwość podjęcia przez nie działań o charakterze terrorystycznym. Dużo bardziej realne wydają się natomiast zagrożenia związane z możliwością wykorzystania terytorium naszego kraju do działań o charakterze logistycznym i wspomagającym działalność terrorystyczną¹⁰³. Jako czynniki, które w ocenie przywódców siatek terrorystycznych spod znaku Al-Kaidy mogą predestynować Polskę do pełnienia roli zaplecza logistycznego wymienić można:

- tranzytowy charakter naszego kraju;
- członkostwo w Unii Europejskiej;
- dobrą infrastrukturę komunikacyjną;
- kompatybilny z zachodnim system bankowy;

¹⁰² E. Szafrąńska, *Bezpieczeństwo państwa w kontekście zagrożeń terrorystycznych*, [w:] *Wojna z terroryzmem w XXI wieku*, (red.) B. Hołyst, K. Jałoszyński, A. Letkiewicz, Szczytno 2009, s. 155–162.

¹⁰³ K. Liedel, P. Piasecka, *Jak przetrwać w dobie zagrożeń terrorystycznych. Elementy edukacji antyterrorystycznej*, Warszawa 2007, s. 131.

- liberalną politykę wizową;
- duże zapotrzebowanie na zagraniczne inwestycje kapitałowe;
- łatwość zakupu broni i materiałów wybuchowych.

Ekspansji terrorystów na terytoria krajów, które – podobnie jak Polska – pozostają obecnie na peryferiach międzynarodowego terroryzmu, sprzyjać będzie jednak postępująca globalizacja procesów gospodarczych. W jej efekcie powstają dodatkowe czynniki sprzyjające aktywności terrorystów na naszym terytorium takie, jak:

- szersze otwarcie granic;
- znoszenie barier w komunikowaniu i podróżowaniu;
- istotny wzrost liczby cudzoziemców stale i okresowo przebywających w naszym kraju;
- niewystarczająca skuteczność kontroli administracyjnej i polityki państwa wobec obywateli innych krajów przybywających do Polski i legalizujących tu swój pobyt.

Potencjalnymi zagrożeniami są również:

- traktowanie obszaru RP przez międzynarodowe organizacje terrorystyczne, jako potencjalnego zaplecza logistyczno-wypadowego do działań w innych krajach;
- wykorzystanie terytorium Polski do zamachów na obiekty (w tym obywateli) państw sprzymierzonych, bądź sojusznicznych wobec RP, ale traktowanych wrogo przez fundamentalistów;
- wykorzystywanie polskich instytucji finansowych przez międzynarodowe organizacje fundamentalistyczne i terrorystyczne do procederu prania pieniędzy;
- powiązanie przedstawicieli środowisk terrorystycznych np. muzułmańskich ze światem przestępczym i związany z tym udział w działaniach przestępczych m.in. handlu bronią, narkotykami, przemytem ludzi itp.

W kontekście potencjalnych zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, ważną kwestią pozostaje również problem napływu do Polski uchodźców z regionu Zatoki Perskiej, Afganistanu czy Pakistanu,

wśród których znajdować się mogą również terroryści i osoby związane z radykalnymi organizacjami islamskimi. Kontrola napływu do RP uchodźców z tych państw pozostaje jednym z priorytetowych zadań ABW, prowadzonych we współpracy z innymi służbami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo wewnętrzne kraju. Biorąc pod uwagę dynamikę rozwoju fundamentalizmu muzułmańskiego w Europie, jest bardzo prawdopodobne, że w ciągu kilku najbliższych lat nastąpi wzrost liczby przyjazdów osób związanych z tą ideologią do Polski. W wielu wypadkach mogą to być osoby, które kończyły polskie wyższe uczelnie oraz posiadają w Polsce krewnych bądź przyjaciół, zajmujących się prowadzeniem działalności gospodarczej. W tej sytuacji nie można wykluczyć też prób przenikania aktywistów islamskich z organizacji ekstremistycznych do legalnie działających w Polsce związków społeczności arabskiej, jak również wykorzystywania działających w naszym kraju firm prowadzonych przez obywateli państw z regionu Bliskiego Wschodu¹⁰⁴.

Bibliografia

1. Abella A., *Soldiers of Reason: The RAND Corporation and the Rise of the American Empire*, Wilmington 2008.
2. Aleksandrowicz T., *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008.
3. Allam M., *Kamikadze made in Europe. Czy Zachodowi uda się pokonać islamskich terrorystów?*, Kraków 2008.
4. Asmus R. D., *NATO – otwarcie drzwi*, (tłum. C. Murawski, G. Siwek), Warszawa 2002.
5. Bango D., Lisoň M., Viktoriová J., Palarec J., *Problémy odhaľovania a vyšetrovania terorizmu*, Bratislava 2005.

¹⁰⁴ W. Michoń, R. Perek, P. Cichoń, *Postępowanie w przypadku uzyskania informacji o możliwości wystąpienia aktu o cechach terrorystycznych*, Katowice 2008, s. 41–43.

6. Bankowicz B., Bankowicz M., Dudek A., *Leksykon Historii XX wieku*, Kraków 1996.
7. Barnas R. M., *Od Asasynów do Osamy bin Ladena*, Wrocław 2001.
8. Bandyke E., *Łódka z rozpylaczem – czy terroryści sięgną po broń biologiczną?.*, „Polityka” 1999, nr 45.
9. Bernard A., *Strategia terroryzmu*, Warszawa 1978.
10. Bolechów B., *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Toruń 2002.
11. Bolechów B., *Terroryzm. Aktorzy, Statyści, Widownie*, Warszawa 2010.
12. Borkowski R., *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*, Toruń 2006.
13. Bukowska A., *Palestyńczycy. Ich życie i walka*, Warszawa 1978.
14. Czubiński A., *Historia Polski w XX wieku*, Poznań 2005.
15. Dietl W., Hirschmann K., Tophoven R., *Terroryzm*, Warszawa 2009.
16. *Encyklopedia Popularna PWN*, Warszawa 1993.
17. *Encyklopedia terroryzmu*, (red.) A. Zasieczny, Warszawa 2004.
18. Fita-Czuchnowska M., *Jeźdźcy cyberapokalipsy: konwencjonalne wojny i samobójcze zamachy zastąpi pelzający konflikt z podziemnym światem cyberterrorystów*, „Wprost” 2006, nr 37.
19. Giuliani R. W., *Nowy niebezpieczny świat*, „Wprost” 2007, nr 51–52.
20. Gupta D. K., *Who Are the Terrorists?*, [w:] *The Roots of Terrorism Set, 6-Volumes*, (red.) Weinberg L., Eubank W. L., Londyn 2006.
21. Hoffman B., *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 2001.
22. Hołyst B., *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2009.
23. Horgan J., *Psychologia terroryzmu*, Warszawa 2008.
24. Indeck K., *Prawo karne wobec terroryzmu i aktu terrorystycznego*, Łódź 1998.
25. Jałoszyński K., *O współczesnym terroryzmie i roli państwa w walce z nim*, „Policyjny Biuletyn Szkoleniowy” 1998, nr 1–2.
26. Jałoszyński K., *Terroryzm a wojsko*, „Zeszyty Naukowe AON” 2000, nr 2(39).
27. Jałoszyński K., *Terroryzm czy terror kryminalny w Polsce?*, Warszawa 2001.

28. Jałoszyński K., *Terroryzm fundamentalistów islamskich*, Warszawa 2001.
29. Jałoszyński K., *Koncepcja współczesnych działań antyterrorystycznych*, „Zeszyty Naukowe AON” (dodatek), Warszawa 2003.
30. Jendryczko A., *Podstępne gazy – nowe oblicze terroryzmu*, „Polityka” 1996, nr 20.
31. Kaczmarek J., *Bezpieczeństwo Europy a fundamentalizm islamski*, „Zeszyty Naukowe AON” 1999, nr 3(36).
32. Kaczmarek J., Skrzyp J., *NATO*, Wrocław 2003.
33. Kosta R. A., *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa cywilizacji zachodniej w XXI wieku*, Toruń 2007.
34. Krawczyńska A., *W sieci*, „Policja” 2009, nr 5.
35. Laqueur W., *Terrorismus – Wurzel und Wirkungen*, [w:] *Meyers Enzyklopaedisches Lexikon* – t. 23, (red.) Betz W., Laqueur W., Rapps F., Mannheim 1978.
36. Lia B., *Globalisation and the Future of Terrorism. Patterns and Predictions*, London 2005.
37. Liedel K., Piasecka P., *Jak przetrwać w dobie zagrożeń terrorystycznych. Elementy edukacji antyterrorystycznej*, Warszawa 2007.
38. Machowski A., *Zagrożenia bioterroryzmem. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym*, Myślowice 2008.
39. *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*, (red.) Chamj M., Sokół W., Toruń 1999.
40. Marcinko M., *Finansowanie terroryzmu – źródła, sposoby, zwalczanie*, referat na konferencji pt. *Wpływ terroryzmu na gospodarkę*, zorganizowanej 28.04.2004 r. przez Akademię Ekonomiczną w Krakowie.
41. Matuszewski W., *Prawnomiędzynarodowe aspekty zwalczania finansowania terroryzmu*, [w:] *Walka z terroryzmem w świetle prawa międzynarodowego* (Red.) Lankosz K., Chrośnicki M., Czubik P., Bielsko-Biała 2004.
42. Mazurkiewicz P., *Przemoc w polityce*, Wrocław 2006.

43. Mądrzejowski W., *Przestępczość zorganizowana. System zwalczania*, Warszawa 2008.
44. Mejor M., *Sanskryt*, Warszawa 2004.
45. Mesároš M., *Terorizmus*, [w:] *Manažérstvo bezpečnostných rizik*, (red.) Reitšpis J. a kol., Žilina 2004.
46. Michoń W., Perek R., Cichoń P., *Postępowanie w przypadku uzyskania informacji o możliwości wystąpienia aktu o cechach terrorystycznych*, Katowice 2008.
47. Miłkowski T., Machcewicz P., *Historia Hiszpanii*, Wrocław 1998.
48. Mroziewicz K., *Moc, niemoc i przemoc*, Bydgoszcz-Warszawa 2005.
49. Muszyński J., *Istota terroryzmu politycznego*, [w:] *Terroryzm polityczny*, (red.) Muszyński J., Warszawa 1981.
50. Narojek M., *Unia Europejska wobec terroryzmu po zamachach w Madrycie – wybrane aspekty*, [w:] *Polityczne aspekty zwalczania terroryzmu*, (red.) Liedel K, Marszałek-Kawa J., Wudarski Sz., Toruń 2006.
51. *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN – t. 5*, Warszawa 1997.
52. Omańczyk J. E., *Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ*, Warszawa 1974.
53. *Organizacyjne i prawne aspekty działań antyterrorystycznych*, (red.) Kędzierska G., Szczytno 2002.
54. Pawłowski A., *Terroryzm w Europie w XIX – XX w.*, Zielona Góra 1980.
55. Piętkowski P., *Terroryzm. Nowe wyzwanie dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
56. Pikulski S., *Prawne środki zwalczania terroryzmu*, Olsztyn 2000.
57. Regis E., *Ocena niebezpieczeństwa – bioterroryzm*, „Świat Nauki” 2002, nr 1.
58. Riasanovsky N. V., Steinberg M. D., *Historia Rosji* (tłum. Teszner T., Bernarczyk A.), Kraków 2009.
59. Schmid A. P., *Handbook of Terrorism Research*, London 2009.

60. Schmid A. P., Hindle G. F., *After the War on Terror: Regional and Multilateral Perspectives on Counter-Terrorism Strategy*, London 2009.
61. Skuza C., *Terroryzm w opiniach społeczeństw*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, (red.) Kowalczyk K., Wróblewski W., Toruń 2006.
62. *Słownik języka polskiego*, t. 1–3, Warszawa 1989.
63. Stemplowski R., *Transnarodowa harmonizacja bezpieczeństwa i rozwoju ograniczy transnarodowy terroryzm*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2001, t. 1, nr 3(3).
64. Szafrąńska E., *Bezpieczeństwo państwa w kontekście zagrożeń terrorystycznych*, [w:] *Wojna z terroryzmem w XXI wieku*, (red.) Hołyst B., Jałoszyński K., Letkiewicz A., Szczytno 2009.
65. *Terroryzm – zagrożenie dla świata*, (red.) Popławski Z., Piła 2004.
66. *The New Terrorism*, (red.) Guteridge W., London 1986.
67. Wasserman J., *Templariusze i asasyjni. Dwa tajemne zakony – chrześcijańskich templariuszy i muzułmańskich asasyków*, Warszawa 2007.
68. Wojciechowski S., *The Triad of Terrorist Motivation – Introduction*, [w:] *Terrorism as the time less actor on the international stage*, (red.) S. Wojciechowski, Poznań 2005.
69. Wosińska W., *Terror z komputerów. Cechy cyberterroryzmu*, „Charaktery” 2005, nr 7.
70. Woźniak D., *Koncepcja organizacji systemu antyterrorystycznego w Polsce oraz propozycje rozwiązań*, [w:] *Przestępczość zorganizowana. Świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, (red.) Pływaczewski E. W., Kraków 2005.
71. Zalewski S., *Bezpieczeństwo polityczne państwa. Studium funkcjonalności instytucji*, Siedlce 2010.

Akty prawne i związkowe

1. Decyzja nr 296 Komendanta Głównego Policji z 29 grudnia 2000 r. o powołaniu pododdziałów antyterrorystycznych Policji.

2. Decyzja nr 63 Komendanta Głównego Policji z 12 marca 2002 r. w sprawie organizacji pracy i zasad działania Policji w przypadku zaistnienia aktu terroru z użyciem materiałów wybuchowych oraz innych zdarzeń noszących cechy zamachu terrorystycznego.
3. Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej z dnia 13.06.2002 r. art. 1 (2002/475/JHA).
4. Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa (Dz. U. z 1998 r. Nr 162, poz. 1117).
5. Ustawa z 21 czerwca 2002 r. o materiałach wybuchowych przeznaczonych do użytku cywilnego (Dz. U. z 2002 r. Nr 117, poz. 1007).
6. Ustawa z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2004, Nr 241, poz. 2416).
7. Ustawa z 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz. U. z 2002 r. Nr 74, poz. 676).
8. Ustawa z 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (Dz. U. z 2007 r., Nr 36, poz. 232).
9. Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. z 2007 r. Nr 89, poz. 590 z późn. zm.).
10. Ustawa z 5 marca 2004 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. z 2004 r. Nr 62, poz. 577).
11. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
12. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).
13. Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji tekst jednolity (Dz. U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277; zmiany: Nr 57, poz. 390, Nr 120, poz. 818, Nr 140, poz. 981, Nr 165, poz. 1170 i z 2008 r. Nr 86, poz. 521, Nr 171, poz. 1065 i Nr 237, poz. 1651).

14. Ustawa z 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz. U. z 2006 r. Nr 104, poz. 709).
15. Ustawa z 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz. U. z 2005 r. Nr 145, poz. 1221 z późn. zm.).
16. Zarządzenie nr 6 p.f. Komendanta Głównego Policji z 6 lutego 2003 r. w sprawie metod i form działania pododdziałów antyterrorystycznych oraz komórek minersko-pirotechnicznych Policji.
17. Zarządzenie Organizacyjne Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie zakresu i form działania Jednostki Wojskowej Nr 2305 (Dz. U. MSWiA z 3.11.1997 r., poz. 84.).

Inne źródła

- <http://www.nato.int/docu/basicxt/b021122e.htm> [uzyskano 06.03.2005].
- <http://www3.uj.edu/alma/alma/45/01/16.html> [uzyskano 10.07.2007 r.].
- <http://www.goscniedzielny.pl/Archiwum/nr37/11> [uzyskano 04.09.2008].
- <http://www.unic.un.org.pl/terroryzm/definicje.php> [uzyskano 05.03.2010].